

Tartalom

1. Bevezetés	2
2. Összefoglalás.....	4
3. Településszerkezet, a települések elhelyezkedése	5
4. A népességfogyás okai és következményei.....	8
4.1. Demográfiai folyamatok	8
4.2. A háztartás és családszerkezet változása	9
5. A települések jellemzői	12
5.1. A települések demográfiai jellemzői	12
5.2. A népesség gazdasági aktivitása és iskolai végzettsége.....	13
5.3. Háztartásszerkezet	15
5.4. Lakáshelyzet.....	17
5.5. Infrastruktúra	19
5.6. Szociális ellátások	22
5.7. Gazdasági szervezetek jellemzői.....	24
5.8. Kereskedelmi és egyéb (2009-ig magán-) szálláshelyek kapacitása, forgalma.....	25

Megjegyzések

További információk, adatok (linkek)

Elérhetőségek

1. Bevezetés

A magyarországi településszerkezet mai képének alakításában természetföldrajzi, történelmi és gazdasági folyamatok játszottak – koronként különböző mértékben – szerepet. A polgárosodás térnyeréséig a természeti adottságok számítottak elsődleges telepítő tényezőknek. Az ország domb-, és lápvidékes területein a terjeszkedés lehetőségének hiánya miatt jellemzően kis népességszámú települések jöttek létre. A kialakuló struktúrákban a tatárjárás, majd a török hódoltság okozott helyre nem hozható károkat. A polgárosodás időszakában fokozatosan megszűntek a falvakat szorító feudális kötöttségek, a törvényhatósági és a rendezett tanácsú városok létrejöttével a kezdetleges települési autonómia is segítette a településszerkezet változását. A polgárosodás vívmányainak gazdaságba történő átültetése már az újfajta telepítő tényezőket, például a vasutat, a kereskedelmet, az ipart, a nagybirtokos intenzív mezőgazdaságot állította a települések fejlődésének szolgálatába. Az I. világháborút lezáró trianoni békeszerződést követően megszakadt az addig kiépült és jól működő társadalmi-gazdasági kapcsolatok egy része, belső piacok szakadtak szét, regionális központok maradtak hátország nélkül és váltak periférikus, közlekedési szempontból rossz helyzetű településekké. A II. világháború után pedig az erőltetett iparosítás hagyott nyomot a magyar település szerkezet képén.

A rurális térségek népességfogyása nem új probléma. Már a 19–20. század fordulóján jelentkezett¹ egy erőteljes népességkiáramlás a kistelepülésekről, amelynek során elsősorban a szegényebb, saját földtulajdonnal nem rendelkező, sok esetben zsellérszerű, alacsony társadalmi státusú népesség áramlott a városokba, azok munkaerőigényét kielégítve. A világháborúk után jelentkező tudatos településrendszer fejlesztés, az 1960-as, 1970-es évek város centrikus településpolitikája egyértelmű vesztesei a kisebb lélekszámú települések voltak. Az 1971-ben elfogadott 1007/1971. számú kormányhatározat több mint 2000, funkció nélküli „mellékfalut” hagyott anyagi, pénzügyi forrás nélkül, mivel fejlesztésüket gazdaságtalannak ítélte. A települések bizonyos körében az építési engedélyek kiadását is megtiltották. Az 1980-as években ugyan már elindult egy integrált falu-fejlesztés, azonban tényleges pénzügyi háttér nélkül, így annak valós hatása nem volt. E folyamatok eredményeként a városokhoz közelebb fekvő népesebb községek és a törpefalvak között fokozódott a differenciálódás, nőttek a fejlettségi különbségek. Ekkor alakult ki az sajátos (a napjainkban is fennálló) helyzet, hogy a legfejlettebb és a legelmaradottabb falu között nagyobb a különbség, mint város és falu között.²

Az 1990-es évek elején az önkormányzati törvény elfogadásával megteremtődtek azok az alapfeltételek, amelyek révén a települések, azok polgárai maguk befolyásolják a település sorsát. Azonban a 20. század végén és a 21. század elején újabb népességkiáramlás történt e településekről. Kistelepüléseink esetében ez már a fiatalokat vagy aktív korúakat, a munkaképes, kvalifikáltabb népességet érintette. Az adott település társadalmának demográfiai és társadalmi struktúrája jelentős mértékben torzult, olyan öngerjesztő folyamat indul el, amelynek a vége a település népességének elöregedése. Kérdés, hogy napjainkra a jelentős hátránnyal induló apró- és törpefalvak mennyire tudják kiaknázni a megmaradt adottságaikat, egyáltalán rendelkeznek-e olyan területi tőkével, amely az életben maradásukhoz, szerencsésebb esetben fejlődésükhöz szükséges.

Felvetődhet a kérdés, hogy miért is lényeges e kis lélekszámú településekkel foglalkozni. A 2011-es népszámlálás idején a 200 fő alatti települések adták az ország településállományának 13%-át, lakosságának pedig kevesebb, mint 0,5%-át. Kiadványunkban kiindulási alapként a 200 fő alatti településeket vizsgáltuk, hiszen ezeknél mutatkozott meg legerőteljesebben az 1971-es Kormányhatározat hatása. Az 1970-es népszámlálás adatai szerint 113, az 1980-as szerint már 189 településnek volt kevesebb, mint 200 lakosa és a két népszámlálás közötti népességfogyás mértéke is magas volt: az 1980-ban 200 fő alatti települések az előző népszámláláshoz képest népességük negyedét (36 226-ról 27 176-ra), közülük 55 pedig lakosságának legalább a 30%-át veszítette el. A települések közül néhánynak extrém mértékű népességvesztést kellett elszenvednie. A Somogy megyei, 1970-ben 483 fős Libickozmának 1980-ban már csak 135 lakosa volt, míg a Szabolcs Szatmár Bereg megyei Kishódoson 1970-ben 362-en, 10 évvel később

¹ Beluszky Pál: Magyarország településföldrajza – Általános rész. Dialóg Campus Kiadó. Budapest–Pécs, 1999.

² Dr. Kóródi József: A magyar falvak megújulása – Területi Statisztika 7. évfolyam 2. szám.

már csak 111-en laktak. Törpefalvaink kilátásai tehát meglehetősen borúsak voltak, annál is inkább, mert az elvándorlás, illetve a kedvezőtlen demográfiai folyamatok a rendszerváltás után tovább sújtották ezt a településkört. A kedvezőtlen körülmények ellenére azonban 20 községben 1990 óta a folyamat megfordult, és eltérő okokból ugyan, de ismét nőtt a népességük. Ez túlélésnek mindenképpen nevezhető, azonban a fejlődés már nem egyértelmű, mert a jelenség mögött településenként eltérő okok húzódnak meg. Az osztrák és szlovén határ menti Dozmat és Gosztola, vagy a minősített gyógyhely melletti Zalasárszeg népessége más okok miatt nő, mint a Baranya megyei Gyöngyfáé vagy a Borsod-Abaúj-Zemplén megyei Felsőregmecé. Mindez azt mutatja, hogy területi tőkével e kis települések is rendelkeznek, s amelyik ezt ki tudja aknázni, az fennmarad, sőt fejlődésre is képes.

Az elemzésünk során végül a vizsgált településkör meghatározásakor arra törekedtünk, hogy megtaláljuk azokat a törpefalvakat³, amelyek vagy nagyon kicsi területi tőkével rendelkeznek, vagy nem tudták/tudják azt kihasználni. **Elemzésünk során azokra a településekre fókuszálunk, amelyek lakosság-száma a 2011-es népszámlálás alkalmával nem érte el a 200 főt, valamint népességük legalább 30%-át elvesztették a legutóbbi két népszámlálás között.** E két feltételnek összesen 60 település felelt meg. A települések demográfiai viszonyait, népességcsökkenésük intenzitását, társadalmi és gazdasági állapotukat bemutató elemzésünkből kiderülhet, hogy mi okozta az elnéptelenedést, és milyen következményekkel járt a folyamat.

³ Kiadványunkban a népességszám szerinti osztályozás során a 200 fő alatti településekre a törpefalva megnevezést használjuk.
Forrás: <http://www.terport.hu/telepulesek/telepulestipusok>

2. Összefoglalás

- A vizsgált településkör jellemzően hegy-, illetve dombvidéken helyezkedik el. Mivel az Alföldön nagyobb az átlagos településméret, itt csak egyetlen olyan település van, amelyet bevontunk az elemzésbe. Közös jellemzőjük, hogy szinte mindegyikük földrajzi és gazdasági szempontból periférikus helyzetben van, a legtöbbjük zsákfalú.
- Ezen települések lakosság száma 1970 óta több mint felével csökkent. Az elvándorlási folyamat mértéke az 1990-es években lassult, de a népességvesztés mértéke már a két utolsó census között volt a legnagyobb.
- A települések korszerkezete öregedő: 1970-ben még közel ugyanannyi gyermekkorú volt, mint időskorú, azonban a legutóbbi népszámlálás alkalmával a 60 évesek és idősebbek már három és félszer voltak többen a 15 éven aluliaknál.
- A kedvezőtlen demográfiai folyamatok a háztartásszerkezeten is nyomot hagytak. Amellett, hogy ma már lényegesen kevesebb háztartás van ezeken a településeken, több mint 40%-ukban egyedül élnek. A többgenerációs együttélési forma eltűnt, és a családok alig negyedében neveltek 15 éven aluli gyermeket.
- Az öregedő korszerkezet következtében a népesség legnagyobb része inaktív kereső, a foglalkoztatottak aránya jóval alacsonyabb, mint az országban vagy a községekben. A lakosság gazdasági aktivitása ennek következtében kicsi, a háztartások döntő részében nincsen foglalkoztatott, a legfőbb jövedelmi forrást a nyugellátási formák jelentik.
- A foglalkoztatottak mintegy hattizede ingázik. Ez az arány a 200 fő alatti települések és a községek átlagánál egyaránt alacsonyabb.
- Az e településeken élők jövedelmi szintje alacsony: az egy adófizetőre jutó szja-alapot képező jövedelem közel azonos a 200 fő alatti települések adatával, de a községi átlagtól mintegy 300 ezer, az országotól pedig több mint 600 ezer forinttal marad el.
- A fogyó népességű településeket jellemző elvándorlás kedvezőtlenül befolyásolta a lakásépítéseket. Emiatt a lakásállomány folyamatosan öregszik, és a lakosság számának csökkenésével egyre több az üresen álló épület.
- A vizsgált 60 település többsége zsáktelepülés, megközelíthetőségük csak közúton lehetséges. Tömegközlekedés igénybevételére csak autóbusszal van lehetőség, helyközi autóbussz-megálló 2011-ben Iborfián kívül minden településen volt. Két település kivételével csak mobil postai szolgáltatás állt a lakosság rendelkezésére. A lakosság életminőségét kedvezőtlenül befolyásolja, hogy a vizsgált települések mindössze felében működött helyben kiskereskedelmi üzlet.
- A vizsgált településeken az átlagosnál jóval kisebb a vállalkozói aktivitás. Ahol működik vállalkozás, az jellemzően mikroméretű, és szolgáltatási tevékenységet végez.
- A vizsgált falvakban az idegenforgalmi vonzerőt a kiemelkedően szép és nyugodt környezet, a csend és a nemzeti parkok jelentik. A lehetőségek kihasználásának ugyanakkor nem minden településen vannak meg a feltételei. A vizsgált települések kevesebb mint felén volt szálláshely, a kínálati palettán az egyéb (2009-ig magán-) szálláshelyek domináltak. Ez utóbbiak forgalma alapvetően a belföldi turizmusra épül. Az elmúlt tíz évben látogatottságuk bővült, a kis kapacitással működő kereskedelmi szálláshelyeké azonban csökkent.
- A kiadványunkban szereplő települések közül azok lesznek képesek lassítani vagy visszafordítani a népességkiáramlás folyamatát, amelyek az elhelyezkedésükben rejlő lehetőségeket (országhatár, nagyváros viszonylagos közelsége, rekreációs funkció, közeli idegenforgalmi vonzerő) területi tőkévé képesek konvertálni, és ezekkel a lehetőségekkel élni tudnak.

3. Településszerkezet, a települések elhelyezkedése

Az ország településszerkezete térségenként és megyénként eltérő. Magyarország leginkább elaprózott településszerkezetű tájai a Dunántúlon az Őrség, a Vasi-hegyhát, a Zalai-dombság, a Hetés, Zselic, Ormánság, Hegyhát, Völgység, illetve az Északi-középhegységben a Cserhát, az Aggteleki-karszt, a Zempléni-hegység és a Hegyköz.

A 2011-es népszámlálás adatai szerint 402 olyan település volt (az ország településeinek 13%-a), amelynek a lakosság száma nem érte el a 200 főt. A fentebb említett tájakhoz tartozó megyék egyes tájegységein az apró-, illetve a törpefalú az uralkodó településtípus. Baranya és Zala megye településeinek több mint 30%-a nem éri el a 200 főt, a velük szomszédos Somogy, Vas, valamint Veszprém, Győr-Moson-Sopron, Nógrád és Borsod-Abaúj-Zemplén megyében 10%-ot meghaladó vagy azt közelítő a 200 főnél kisebb települések aránya.

1. tábla

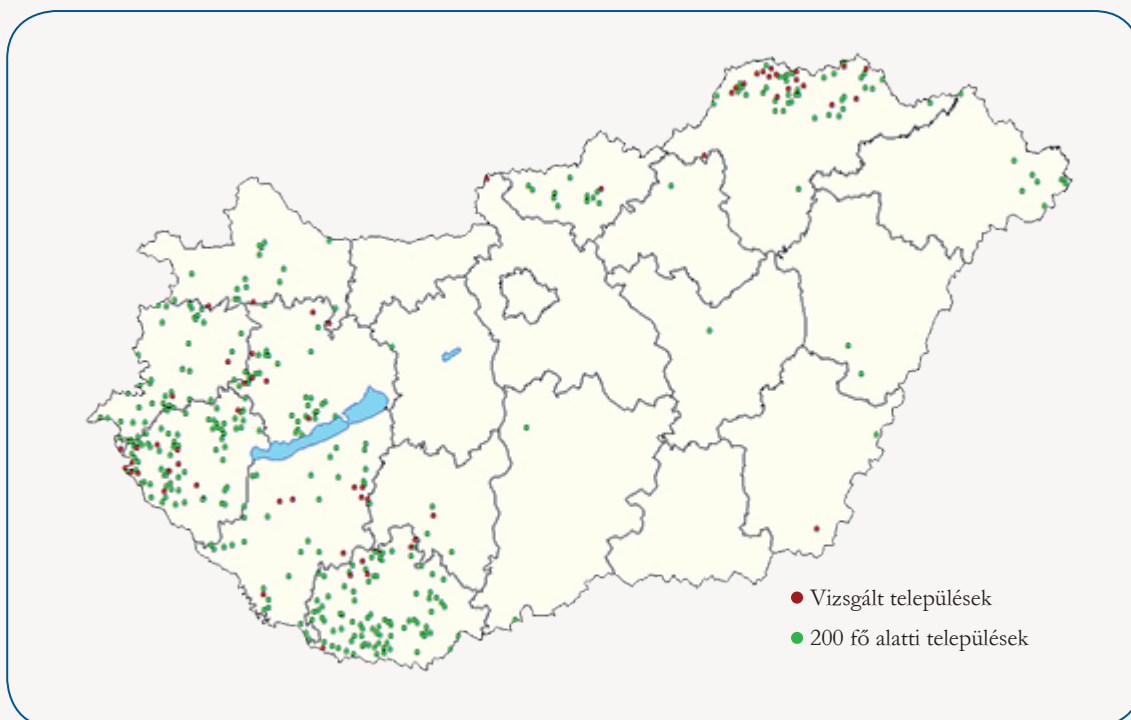
Magyarország népességének és településszerkezetének alapadatai, 2011

Főváros, megye	Lakó-népesség	Átlagos település nagyság, fő	Száz négyzetkilométerre jutó települések száma	200 fő alatti települések száma	200 fő alatti települések az összes százalékában	200 fő alatti települések lakosai az összes százalékában
Budapest	1 729 040	–	–	–	–	–
Baranya	386 441	1 284	6,80	92	30,56	3,26
Bács-Kiskun	520 331	4 373	1,41	2	1,68	0,06
Békés	359 948	4 799	1,33	2	2,67	0,08
Borsod-Abaúj-Zemplén	686 266	1 917	4,94	58	16,20	0,88
Csongrád	417 456	6 958	1,41	–	–	–
Fejér megye	425 847	3 943	2,48	1	0,93	0,03
Győr-Moson-Sopron	447 985	2 448	4,35	18	9,84	0,45
Hajdú-Bihar	546 721	6 667	1,32	2	2,44	0,05
Heves	308 882	2 553	3,33	1	0,83	0,04
Jász-Nagykun-Szolnok	386 594	4 956	1,40	1	1,28	0,05
Komárom-Esztergom	304 568	4 007	3,36	–	–	–
Nógrád	202 427	1 545	5,15	12	9,16	0,76
Pest	1 217 476	6 511	2,93	1	0,53	0,01
Somogy	316 137	1 290	4,06	38	15,51	1,56
Szabolcs-Szatmár-Bereg	559 272	2 442	3,86	9	3,93	0,20
Tolna	230 361	2 113	2,94	6	5,50	0,38
Vas	256 629	1 188	6,47	43	19,91	2,02
Veszprém	353 068	1 627	4,83	35	16,13	1,14
Zala	282 179	1 094	6,82	81	31,40	2,81
Ország összesen	9 937 628	3 151	3,39	402	12,75	0,48

A jelen elemzés tárgyát képező 60 település országon belüli elhelyezkedésére azonban már csak részben lehet a településszerkezetből következtetni. Arra, hogy az ország mely részén vannak erőteljesen fogyó kistelepülések, lényeges befolyással vannak a társadalmi-gazdasági körülmények, valamint maga az adott település elhelyezkedése, közlekedési helyzete is. E településekre jellemző, hogy valamilyen határ menti (megyehatár, országhatár), illetve fejlettségi szempontból periférikus területen fekszenek.

1. ábra

A vizsgált települések elhelyezkedése az ország területén

A vizsgált települések legtöbbje (18) Borsod-Abaúj-Zemplén megyei, néhány kivétellel a megye északi részén, a szlovák-magyar határhoz közel, szinte egy tömbben helyezkednek el. Ezek a települések (Bódvarákó, Becskeháza, Büttös, Debréte, Gagybátor, Irota, Kány, Tornabarakony, Tornaszentandrás, Litka) Borsod-Abaúj-Zemplén egyik hagyományosan aprófalvas területén, a Csereháton vannak. Tőlük kissé nyugatabbra, de még mindig a határhoz közel fekszik három település (Imola, Égerszög, Varbóc), amelyeket az Aggteleki-karszt, ezzel együtt a nemzeti park határol észak felől. Tőlük keletre, a Zempléni-hegység két oldalán van további négy település. Arka és Pányok a hegység északnyugati tövében, míg Füzérkajata és Háromhuta a másik oldalán helyezkedik el. Borsod-Abaúj-Zemplén megyében még egy 200 fő alatti település népessége csökkent 30%-kal a legutóbbi két népszámlálás között: Bükkmogyorósd a Bükk hegységtől északra fekszik. Szintén az Északi-középhegységben, de a Kelet-Cserhátban találjuk a Nógrád megyei Garábot, illetve a Börzsöny lábainál, a szlovák-magyar határnál a Pest megyei Tésát.

A vizsgált települések másik nagyobb csoportja, 12 település Zala megyei. A határhoz legközelebbi 5 helység (Külsősárd, Szijártóháza, Bödeháza, Lendvajakabfa és Maróc) fejlődését a történelem folyamán mindig is nehezítette az aprófalvas település-környezet, valamint az egykori jugoszláv, ma szlovén, illetve horvát határhoz közeli elhelyezkedés. A többi Zala megyei település nem kötődik egymáshoz ilyen szorosan, nem egy tömbben helyezkednek el. A megye belső része felé haladva Alsószenterzsébet, Pusztapáti, majd a vizsgált települések legkisebbje, Iborfia, Csertalagos, Szentkozmadombja és Börzönce következik. Zala megye szlovén-magyar határhoz közeli és középső területeitől már meglehetősen távol esik Kisgörbő.

A vizsgált települések közül három Vas megyei. Az Őrséghez tartozó Velemér – hasonlóan a hozzá pár kilométerre lévő Zala megyei településekhez – határ menti helyzete miatt veszt el népességét, míg Döbörhegy már keletebbre fekszik. A termálfürdővel rendelkező, Kemenesalján fekvő Borgáta lakónépessége kétségkívül erőteljesen csökken, a fürdő miatt területén sok az üdülőingatlan és a nem lakott lakás.

Veszprém megyében hat olyan 200 fő alatti település volt, amely 2001-es lakosságának legalább 30%-át elvesztette. Megyer, Hosztót, Bodorfa és Kispirit a megye hagyományosan hátrányos helyzetű térségében, Sümeg és Devecser között, Vas megyével határosan helyezkedik el. A tőlük távolabbi Mo-

noszló a Balaton közelsége miatt méretéhez képest jelentős számú üdülőingatlannal rendelkezik. Szintén magányosan helyezkedik el a Bakony és a Kisalföld találkozásánál lévő Bakonyság. Ez a település zsákfalu, csak alsóbbrendű főúton közelíthető meg.

Győr-Moson-Sopron megyében csupán három van a vizsgált települések közül. Csér és Rábasebes Vas megye határán, míg Fenyőfő a Veszprémi megyehatáron helyezkedik el.

A fogyó törpefalvak a dél-dunántúli megyékben is egy tömbben helyezkednek el. Somogy megyében hét ilyen település van. Belső-Somogy horvát-magyar határhoz közel eső részén fekszik Rinyaújnép zsákfalu. A tájegység belső periferiáján, egymás mellett helyezkedik el két ugyancsak zsáktelepülés, Hosszúvíz és Libickozma. A Somogyi-dombság területén fekszik további négy település, ebből három Somogy megyei: Somogydöröcske, Somogyacsa és Gadács. Szintén ezen a kistájon, azonban már Tolna megyében helyezkedik el Várong. Tolna megyében további egy falut vizsgáltunk: Murga a Tolnai-hegyháton elhelyezkedő zsáktelepülés.

Baranya megye három tájegységén hat település felel meg a felállított kritériumoknak. Az ormánsági Drávakeresztúr egy zsákfalu, kedvezőtlen helyzetét a határ közelsége okozza. A Zselicben Horváthertelend, Baranyaszentgyörgy és Szentkatalin⁴ szinte egymás mellett vannak, mégis három különböző járás (Szigetvári, Hegyháti, Szentlőrinci) periferiájára kerültek. A megye északkeleti részén, a Völgységben van Hegyhátmaróc, valamint az összes vizsgált település közül a legnagyobb mértékű, 63%-os népességvesztést elszenvedő Szárász.

A vizsgált települések közül a nagyobb átlagos településmérettel rendelkező Alföldön csak egyet találunk. Békés megyében mindössze két olyan település van, amely lakosság száma a 2011-es népszámlálás adatai szerint nem érte el a 200 főt, ebből az egyikben, Magyardombegyházán a két utolsó census között több mint 30%-kal fogyott a népesség.

⁴ Szentkatalin településtől mintegy 20 kilométere van Gyűrűfű. Ez a település az 1970-es évek elejére elvesztette teljes lakosságát. 1974-ben egyesítették Ibafeával. Az 1990-es években azonban a település ökofaluként újjáéledt, és a 2011-es népszámlálás adatai szerint 33 lakos élt itt. Bővebben: Ignits Györgyi-Kapitány Balázs: „Elnéptelenedett” települések Baranyában. Területi Statisztika, 2007. március.

4. A népességfogyás okai és következményei

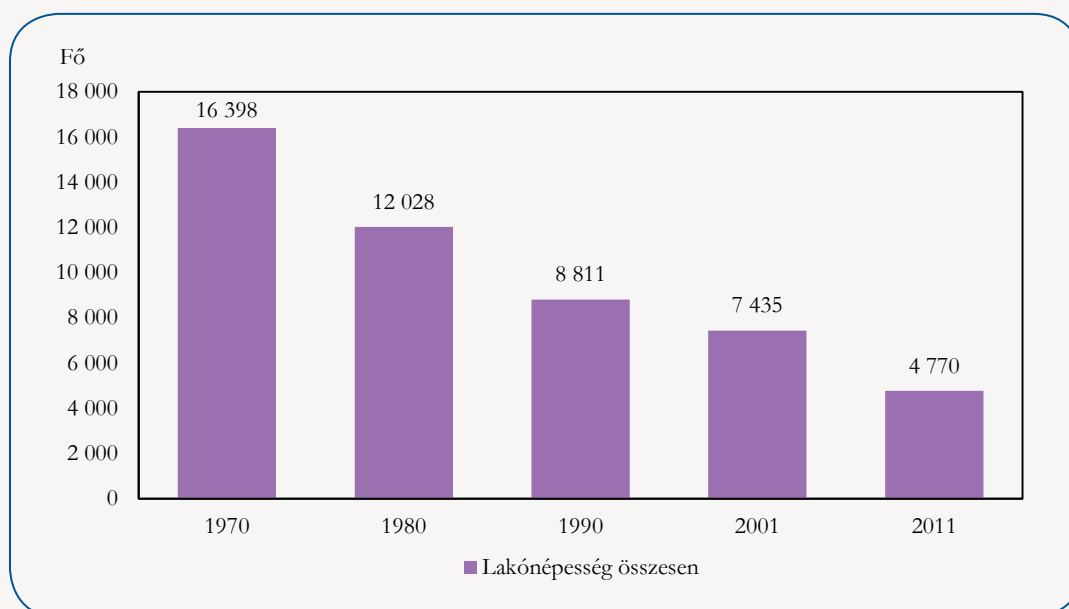
4.1. Demográfiai folyamatok

A 2011-es népszámlálás adatai szerint a 60 vizsgált település lakosság száma összesen 4770 fő volt, ami az ország teljes lakosságának 0,05%-a, a 200 fő alatti települések lakosság számának egytizede.

E falvak közül 19-nek a népessége 101 és 200, 22-é 50 és 100 fő közé esett, míg 19-é nem érte el az 50-et sem. 1970-ben azonban még csak egy község népessége volt 100 alatti (Megyer) és nincs olyan, amelyké nem érte el az 50-et. Ekkor a vizsgált települések lélekszáma összesen meghaladta a 16 ezer főt, ami az ország teljes lakosságának 0,2%-át jelentette. Tíz év múlva, az 1980-as népszámláláskor már öt település lakossága csökkent 100 fő alá. Megyer mellett Csertalagos, Iborfia, Szijártóháza és Debréte is e körbe tartozott. A következő tíz év alatt további 12 település lakossága fogyott ilyen kis méretűre, és további 2 helység (Iborfia és Debréte) népessége már 50 fő alá csökkent. 2001-ben a vizsgált településkörben a 100 fő alatti lakónépességűek száma elérte a 25-öt, 2011-re pedig a 41-et.

2. ábra

A vizsgált települések lakosság száma

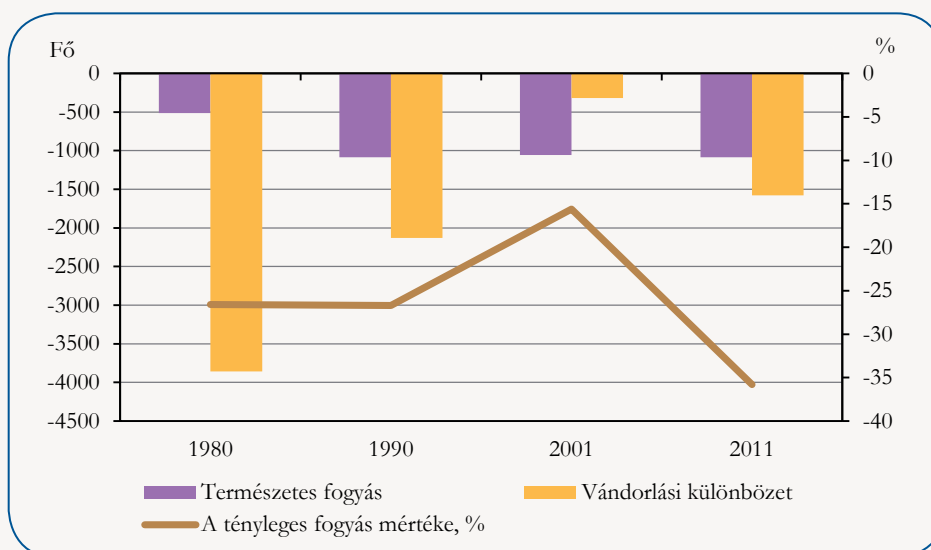

1970 és 2011 között 71%-kal csökkent a vizsgált települések népessége, amit a természetes fogyás és az elvándorlás együttesen okozott. A halálozások többszámából adódóan a 60 településen összesen 3743 fővel csökkent a lakosság szám, a negatív vándorlási egyenleg következtében további 7885 fővel lett kevesebb e települések lakosság száma. A fogyás üteme azonban nem volt egyenletes. 1970 és 1980 között a természetes fogyás mértéke még „csak” 500 fővel csökkentette a népességüket, azóta tízévente megközelítőleg újabb 1000 fő körül alakul. Az elvándorlási folyamat az 1970-es években volt a legerőteljesebb, amikor a 10 év alatt összesen csaknem négyezer lakossal többen költöztek el, mint ahányan betelepültek. 1990 és 2001 között a vándorlási különbözet lecsökkent 319 főre, de a 2000-es évek elején újból gyorsulni látszik az elvándorlás. A 60 település népességfogyásának a mértéke éppen a legutolsó két népszámlálás között érte el maximumát: 1980-ra és 1990-re az előző censusokhoz képest több mint negyedével, 2001-re 16%-kal, 2011-re pedig már 36%-kal csökkent e települések lakosság száma.

A folyamat településenként eltér. Az 1980-as, 1990-es években négy településen (Horváthertelend, Szárász, Szentkatalin és Irota) még több gyermek született, mint ahányan meghaltak. A 2011-es népszámlálás alkalmával azonban már csak egyetlen településen, Gagybátorban volt természetes szaporodás.

3. ábra

A vizsgált települések népességének változása az előző népszámláláshoz képest

Az 1980-as és az 1990-es években gyorsult a kisfalvakból való elvándorlás. Ebben az időszakban csak Várong és Háromhuta, illetve Velemér településeken mutatkozott vándorlási többlet. Az 1991 és 2001 közötti időszak már kedvezőbb volt a kistelepülések számára, 19-ben több lakos választotta a falut lakhelyéül, mint ahányan elhagyták, a vándorlási többlet két településen (Börzöncén és Kisgörbőn) meghaladta a 20-at, Drávakeresztúron pedig megközelítette a 40-et. A következő tíz év adatai alapján úgy tűnik, a kedvezőbb változás átmeneti volt, ugyanis ismét felerősödött az elvándorlás. 2001 és 2011 között mindössze 2 faluban jelentkezett vándorlási nyereség, Iborfián és Lendvajakabfán, de ez csak 1, illetve 4 fős lakosságszám-gyarapodást eredményezett. Elvándorlás szempontjából különösen kiemelkedik a Borsod-Abaúj-Zemplén megyei Gagybátor, ahol 2001 és 2011 között meghaladta a 100-at a vándorlásból adódó lakosságszám-csökkenés.

Az erőteljes népességfogyás mellett a népesség elöregedése is nagy problémát jelent. A 2011. évi népszámlálás adatai alapján e településeken közel 3,5-szer annyi 60 éves vagy idősebb ember él, mint amennyi 15 éven aluli. Az 1970-es években a különbség még nem volt ennyire szembetűnő. A vizsgált 60 településen száz gyermekkorúra egyaránt 100-nál több időskorú jutott, országosan pedig 81. 1990-ig a kis településeken jóval nagyobb mértékben nőtt az időskorúak aránya, mint az ország egészében. Az 1990-es években a 60 településen már meghaladta a 220-at a mutató értéke, de az országban még mindig több volt a gyermek, mint az idős. A 2001-es népszámlálás eredménye némi javulást mutatott a vizsgált települések korösszetételben, miközben az országban száz gyermekkorúra átlagosan már 123, 60 éves és idősebb lakos jutott. A következő 10 év azonban a kisebb településeken és országos átlagban egyaránt ismét az idősebbek számának és arányának erőteljes emelkedést hozta.

4.2. A háztartás és családszerkezet változása

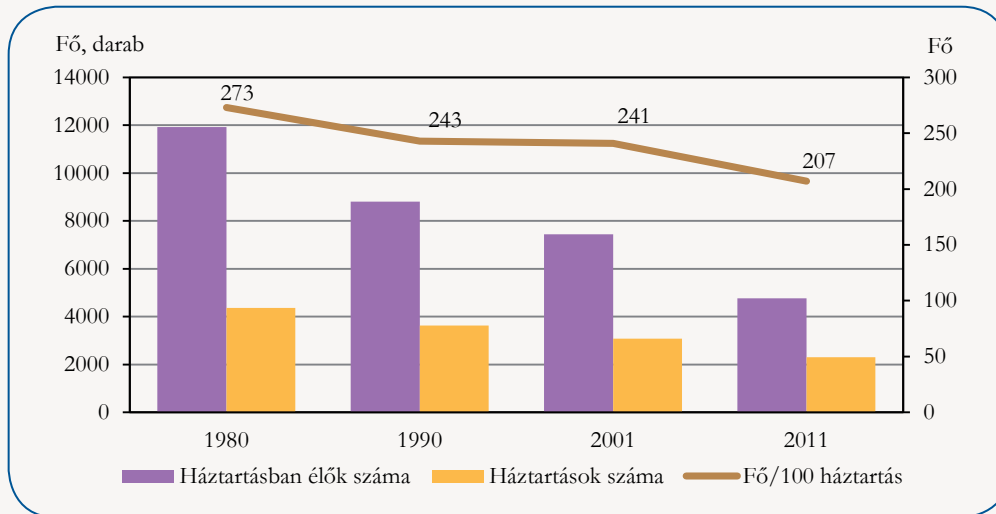
A vizsgált települések előbb megismert kedvezőtlen demográfiai folyamatai a háztartások és a családok szerkezetére és foglalkoztatottsági helyzetére is hatással voltak.⁵

A vizsgált településeken a háztartások száma az elmúlt 30 év alatt csaknem felére csökkent. 1980-ban még 4363, 2011-ben már csak 2308 háztartást írtak össze. Az 1980 és 2011 közötti 60%-os népesség csökkenéssel összefüggésben a háztartások átlagos nagysága is változott: míg 1980-ban 273, addig 2011-ben 207 személy élt 100 háztartásban.

⁵ A háztartás a társadalom legkisebb gazdasági egysége. A népszámlálás során közös háztartásban élőknek minősültek azok, akik egy lakásban együtt laknak és a létfenntartási költségeket közösen viselik. A család a legutóbbi népszámlálás meghatározása szerint a házastársi vagy élettársi, illetve vérségi kapcsolatban együtt élők legszűkebb körét jelenti. Amikor családról beszélünk, a gyermekkel vagy gyermek nélkül együtt élő házaspárokra, élettársi kapcsolatban élőkre, illetve a gyermeküket egyedül nevelő szülőkre gondolunk.

4. ábra

A háztartások és a háztartásokban élők száma és a száz háztartásra jutó személyek száma, 2011

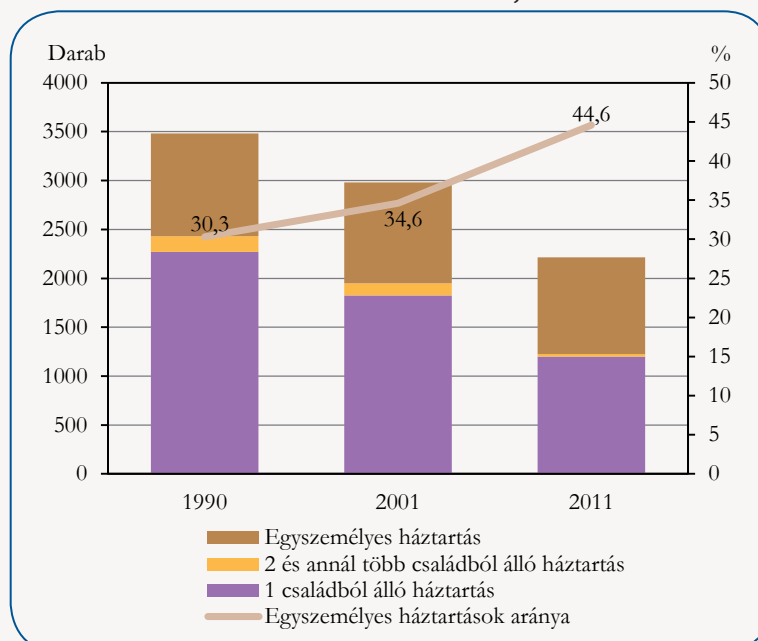
Mielőtt megvizsgáljuk az egyszemélyes háztartások számának alakulását, érdemes megemlíteni, hogy a 2001. évi népszámlálásig az országban mindig a kétszemélyes háztartások aránya volt a legmagasabb, 2011-ben azonban már az egytagú háztartásokból volt a legtöbb.

A megfigyelt 60 településen az összes háztartás csökkenésével együtt az egyszemélyes háztartások száma is kevesebb lett, arányuk azonban – követve az országos tendenciát – jelentősen megnőtt. Míg 1990-ben a háztartások háromtizedében élt egy személy, addig 2011-re arányuk már a 40%-ot is meghaladta. A megfigyelt települések között mindössze 8 olyan van (Csér, Gagybátor, Horváthertelend, Libickozma, Magyardombegyház, Monoszló, Somogyacsa, Somogydöröcske), ahol az egyszemélyes háztartások aránya nem nőtt az utolsó két népszámlálás közötti időszakban, illetve Kisgörbőn és Égerszögön változatlan maradt.

Az évtizedek során egyre kevesebb lett az 1, illetve 2 családból álló háztartások száma, a 3-nál több családot magába foglaló többgenerációs háztartások pedig szinte teljesen eltűntek.

5. ábra

A háztartások összetétele, 2011

A vizsgált településeken végbemenő folyamatok a háztartások gazdasági aktivitásában is megmutatkoznak: 1990-ben még a háztartások több mint felében élt olyan személy, aki rendelkezett munkahellyel, 10 évvel később már csak 35% volt az ilyen háztartások aránya. 2011-re kismértékű javulás történt a foglalkoztatottság területén (41%), de az 1990-es szintet még mindig nem érte el. A foglalkoztatottsággal párhuzamosan érdemes azt is megvizsgálni, hogy milyen irányban változott a háztartásokon belül az inaktív keresők száma. 1990-ben a háztartások 44%-ában csak ilyen személyek éltek, majd a következő népszámlálásra arányuk jelentősen, 58%-ra emelkedett. A 2011. évi censusra kismértékű javulás következett be, ekkor a háztartások fele volt inaktív keresős.

Az 1990 és 2011 között eltelt időszakban a népesség csökkenésével és elöregedésével a megfigyelt településeken a családok száma kevesebb mint felére csökkent. A házaspároké ennél még jelentősebben esett: 1990-ben még 2133 házaspár élt a 60 településen, 2011-ben már csak 809. A házaspárok mintegy 40%-a élt a gyermekével a legutóbbi népszámlálás idején. 175 családban (109-cel kevesebben, mint 2001-ben) egyedülálló szülő nevelte gyermekét, illetve 78 olyan család is élt a megfigyelt településeken, ahol egy szülő több gyermeket nevelt.

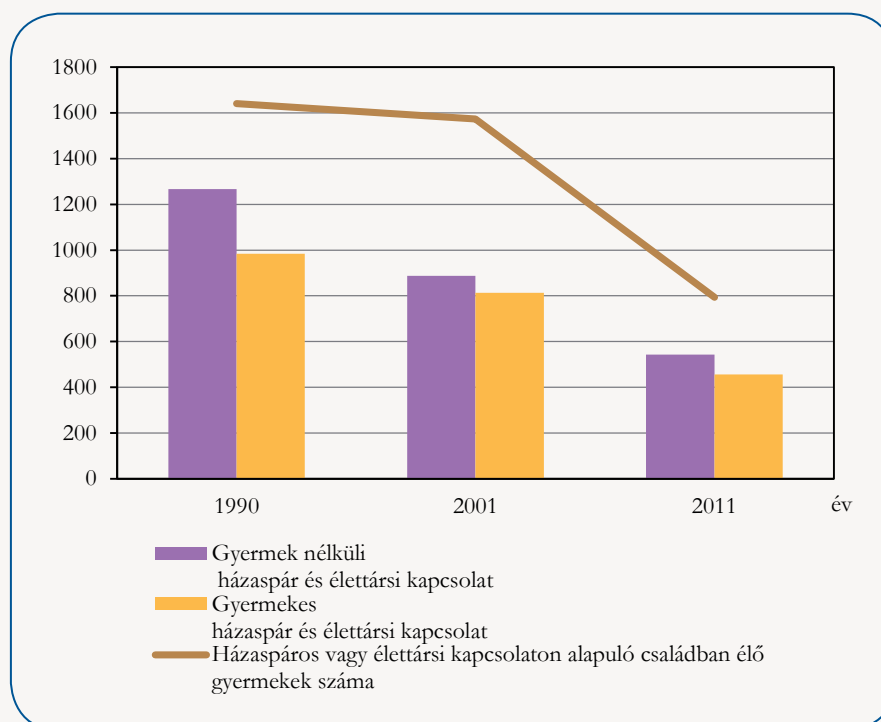
A családok átlagos mérete 1990 és 2001 között nőtt, 268-ról 282-re emelkedett a száz családban élők száma. Ez a legutóbbi népszámlálás idejére csökkent, ekkor már csak 273 személy jutott 100 családra.

Míg 1980-ban 11 településen haladta meg a 300 főt a száz családban élő személyek száma, addig 10 évvel később csupán 5 településen volt ekkora az átlagos családméret. 2011-re már csak négy ilyen települést (Bodorfa, Gagybátor, Kisgörcbő, Litka) találunk.

A családméret változása mellett jól illusztrálja a demográfiai folyamatokat a 15 éven aluli gyermeket nevelő családok számának változása is. Míg 1990-ben minden harmadik családban nevelkedett legalább egy gyermek, addig 2011-ben a családok alig negyedében. A vizsgált 60 településen összesen 285 ilyen család volt a legutóbbi népszámlálás adatai szerint, 1990-hez képest 62, 2001-hez képest pedig 56%-kal kevesebb. 2011-ben nem volt olyan település, ahol több a 15 éven aluli gyermeket nevelő család, mint akár 1990-ben, vagy 2001-ben. Iborfán az utolsó három népszámlálás idején, Debrétén és Tornabarakonyban pedig az utolsó két összeírás alkalmával egyáltalán nem volt gyermekes család.

6. ábra

A párkapcsolaton alapuló családok száma családösszetétel szerint, 2011

5. A települések jellemzői

5.1. A települések demográfiai jellemzői

A 2011-es népszámlálás során a vizsgált hatvan településen összesen 4770 lakost írtak össze. A legkisebb Iborfia volt, 11 lakossal. E települések közül mindössze 19 népessége haladta meg a 100 főt, 19-é pedig 50 fő alatt maradt.

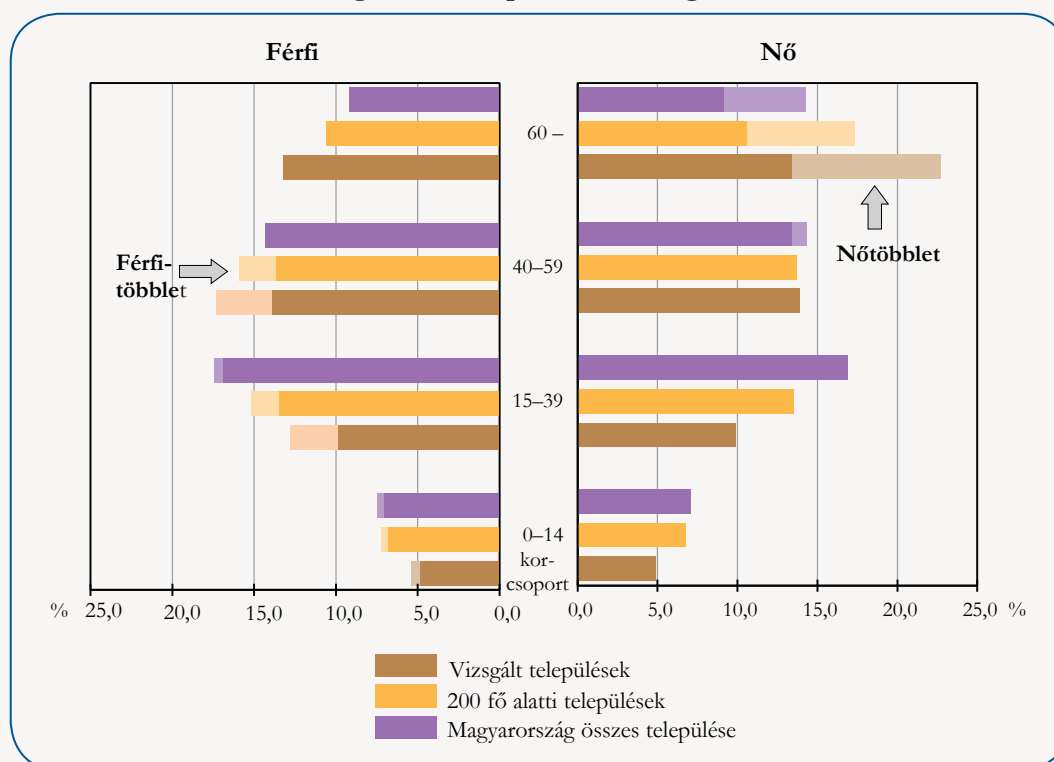
Száz férfitra 104 nő jutott, ami megegyezett a 200 fő alatti települések átlagával, és 6-tal elmaradt az országos értéktől.

E települések népessége az országos átlagnál jóval idősebb. A vizsgált településeken a gyermekek aránya alig haladta meg a 10%-ot, míg az ország 200 főnél kisebb településein elérte, az ország egészén pedig meghaladta a 14-et. A fiatal felnőttek korosztálya (15–39 évesek) a népesség nagyjából 23%-át tette ki ezekben a kis falvakban, 5 százalékponttal elmaradt a 200 fő alatti települések és 11 százalékponttal az ország egészének átlagától. A vizsgált települések idősödő korösszetétele már a 40–59 éves korosztály magasabb arányában megmutatkozik: a népesség 30%-a tartozott ide, szinte megegyezett a 200 főnél kisebb települések átlagával, az országosat azonban 2,6 százalékponttal meghaladta. A 60 éves és idősebb lakosság népességen belüli túlsúlya egyértelmű. A vizsgált településeken átlagosan a lakosság mintegy 36%-a tartozott ebbe a korosztályba, ami 7,8 százalékponttal meghaladta a 200 fő alatti és 12 százalékponttal az országos átlagot.

A fogyó népességű falvak korfája fordított piramishoz hasonlít, jól jelzi a kedvezőtlen korösszetételt.

7. ábra

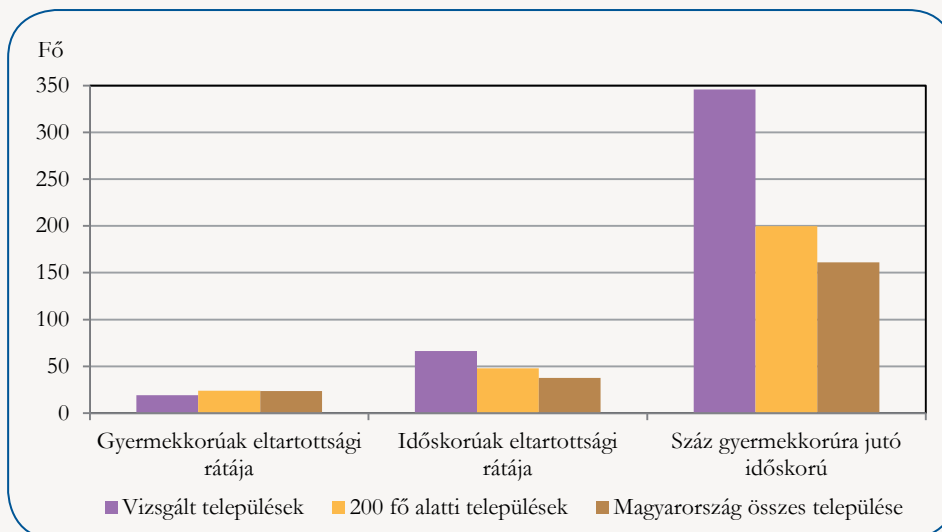
A lakónépesség megoszlása korcsoportok szerint a 60 vizsgált, a 200 fő alatti településeken, valamint az ország összes településének átlagában, 2011

A kedvezőtlen korösszetételű lakosságra jellemzőek az eltartottsági ráták is. Száz 15–39 évesre 66 időskorú jutott, ami 19-cel meghaladta a 200 fő alatti települések átlagát, 29-cel pedig az országosat. Tizenkét faluban több idős személy élt, mint középkorosztályhoz tartozó, azaz a mutató értéke meghaladta a 100-at.

8. ábra

A gyermekkorú és az időskorú népesség eltartottsági rátája, valamint a száz gyermekkorúra jutó időskorúak száma, 2011

A gyermekkorúak eltartottsági rátája alacsony a vizsgált településkörben. Száz 15–59 évesre 19 gyermekkorú jutott, ami négyel kevesebb, mint az országos átlag. 2011-ben három községnek (Csér, Iborfia és Tornabarakony) már egyáltalán nem volt gyermekkorú lakosa.

A lakosság előregedését leginkább a száz gyermekkorúra jutó 60 éves és idősebbek számának a változása szemlélteti. A vizsgált településcsoportban a mutató értéke megközelítette a 350-et, azaz e településeken közel 3,5-szer annyi 60 éves vagy idősebb ember él, mint amennyi 15 éven aluli. Azok közül a falfak közül, ahol élt gyermekkorú, Gadácson volt a legkisebb a mutató értéke, itt száz gyermekkorúra 115 idős jutott, Libickozmán 120, Gagybátorban 127. Ezzel szemben 11 településen a mutató értéke meghaladta az ezret.

5.2. A népesség gazdasági aktivitása és iskolai végzettsége

Az elemzésben érintett települések népességének korösszetétele, az idősök magas aránya a gazdasági aktivitást is erősen befolyásolja. A vizsgált település átlagában a népesség 46%-a inaktív kereső volt 2011. október 1-jén. Jelentős területi különbségek nem voltak, az alacsony arányszámok elsősorban Dunántúl, a magasabb Észak-Magyarország településeire jellemző.

A Somogy megyei Kaposgyarmaton (31%) a legkisebb az inaktív részesedése a népességből, ezzel szemben a Borsod-Abaúj-Zemplén megyei Tornabarakonyban (77%) a legnagyobb. Ez utóbbi mindössze 13 fős, a szlovák határhoz közel fekvő zsáktelepülés.

A vizsgált településeknél az inaktív keresők között magasabb a nyugdíjasok, járadékosok aránya (87%), mint a 200 fő alattiaknál (83%). A községek közül 9-ben (Alsószenterzsébet, Bödeháza, Debréte, Égerszög, Iborfia, Lendvajakabfa, Murga, Szárász) csak nyugdíjasok és járadékosok alkották az inaktív körét.

A vizsgált települések átlagában a gazdaságilag aktív népesség (foglalkoztatott és munkanélküli) aránya 36%.

A foglalkoztatottak aránya az elemzésben érintett települések átlagában 29%. Az összes foglalkoztatott 59%-a más településen talált munkát. Ez az arány a 200 fő alatti települések átlagától 7, a községektől 2 százalékponttal marad el.

A foglalkoztatottsági szint tekintetében területi elhelyezkedésből adódó különbségek nem jellemzők. A vizsgált települések között 29-ben átlagot meghaladó volt a foglalkoztatási arány. A legmagasabb a Tolna megyei Murgán (44%), de 40%-nál magasabb volt a Borsod-Abaúj-Zemplén megyei Büttösön, Arkán, valamint a Vas megyei Veleméren is.

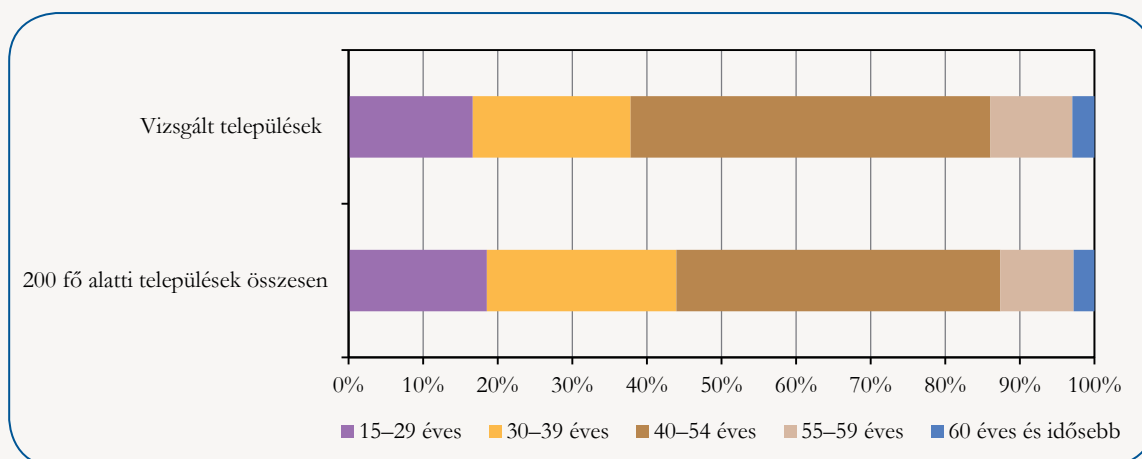
Míg a 2001. évi népszámláláshoz képest a foglalkoztatottak száma a vizsgált települések átlagában 9,2%-kal fogyott (lényegesen kisebb mértékben, mint a lakónépesség száma), addig az összes 200 fő

alatti településen 4,9%-kal emelkedett. A vizsgált községek közül 24-ben nőtt, 3-ban változatlan maradt, 33-ban csökkent a foglalkoztatottak száma.

A foglalkoztatottak kormegoszlását az idősebb aktív korúak dominanciája jellemzi. A vizsgált települések átlagában a foglalkoztatottak 62%-a volt 40 éves és idősebb, 38%-a 40 évesnél fiatalabb. Ezek az arányok a 200 fő alatti településeknél 56, illetve 44% a 2011. évi népszámlálás eszmei időpontjában. A fogyó népességű községek közül 4-ben (Debréte, Iborfia, Lendvajakabfa, Tornabarakony) nem volt 40 évesnél fiatalabb foglalkoztatott.

9. ábra

A foglalkoztatottak számának megoszlása főbb korcsoportok szerint, 2011

Az idősebb korösszetételből adódóan az eltartott népesség aránya az elemzésben érintett településeken 18% volt. A vizsgált községek közül egyedül Tornabarakonyban nem volt eltartott, viszont a fiatalabb korszervezetű Gagybátorban az eltartottak aránya meghaladta a 30%-ot.

Az eltartottakból a nappali tagozatos tanulók aránya 59% a vizsgált és az összes 200 fő alatti községben egyaránt.

A munkanélküliek aránya 2011-ben 6,6% volt az érintett települések átlagában, ahol összességében 26%-kal kevesebb munkanélküli volt, mint a 2001. évi népszámlálás idején.

A vizsgált községekben a 7 éves és idősebb népesség 16%-a nem végezte el az általános iskola nyolc osztályát, 42%-a csak az általános iskola nyolc osztályával rendelkezett. Ebben a korcsoportban a népesség 23%-ának érettségi nélküli szakmai oklevél, 15%-ának érettségi volt a legmagasabb befejezett iskolai végzettsége, 4,4%-a szerzett egyetemi, főiskolai oklevelet. A vizsgált települések között jelentősek az eltérések a különböző iskolai végzettségek tekintetében. A 7 éves és idősebb népesség körében a legmagasabb befejezett iskolai végzettségként az általános iskola 8 osztályával a legtöbben Gagybátorban, érettségivel Borgátán, egyetemi, főiskolai oklevéllel Tornaszentandrásón rendelkeztek.

A Nemzeti Foglalkoztatási Szolgálat adatai szerint 2012 decemberében a vizsgált településeken 553 fő álláskeresőt tartottak nyilván. Bödeháza és Debréte (a 2011. évi népszámlálás eszmei időpontjában mindkét községben átlagot meghaladó volt az inaktív népesség aránya) kivételével mindenhol volt álláskereső. Az érintett településeken 6,1%-kal – a népességszám visszaesésnél lényegesen kisebb mértékben – csökkent, a 200 fő alatti községekben 15%-kal emelkedett számuk a 10 évvel korábbi időponthoz képest. Az álláskereső 43%-a 180 napon, 20%-a egy éven túl szerepelt a regisztrációban.

Az álláskereső aránya a munkavállalási korú⁶ népességben 15% volt az elemzésben érintett településeken. Bödeháza és Debréte nélkül 33 községben az átlagnál kedvezőbb volt az álláskereső aránya. Nem jelentkeztek jelentős területi különbségek aszerint, hogy a település a Dunától nyugatra vagy keletre fekszik.

⁶ Munkavállalási korú népesség, fő – a KSH népszámlálási, illetve népesség-nyilvántartási adatai 2011. január 1-jei állapot szerint (15–61 éves férfiak és 15–61 éves nők száma).

Az álláskeresők iskolai végzettsége kedvezőtlen. A vizsgált településeken az álláskeresők 5,8%-a nem végezte el az általános iskola 8. osztályát, 44%-a általános iskolai, 29%-a szakmunkás-, illetve szakiskolai végzettségű volt. A szakközépiskolai, technikumi, valamint gimnáziumi végzettségűek aránya 18, a főiskolai, egyetemi oklevéllel rendelkezőké 2,5% volt 2012 decemberében. A 200 fő alatti települések átlagához képest a vizsgált településeken alacsonyabb a legfeljebb általános iskolai, valamint a szakmunkás, szakiskolai végzettségűek aránya.

A regisztrációban 65 pályakezdő álláskereső volt 33 településen. Arányuk a vizsgált, valamint a 200 fő alatti települések átlagában egyaránt 12%. A legtöbb pályakezdő álláskereső Gagybátorban élt, ahol viszonylag magas, 40% a 25 évnél fiatalabbak népességén belüli aránya a 2011. évi népszámláláskor.

5.3. Háztartásszerkezet

A 2011. évi népszámlálás időpontjában a fogyó népességű településeken élők összesen 2308 háztartást alkottak, az ország 200 főnél kisebb lélekszámú települései egészének alig több mint egytizedét.

A háztartások összetétele a vizsgált körben eltér az átlagostól, a családháztartások előfordulása ritkább – és jellemzően kisebb családokkal találkozhatunk –, az egyszemélyeseké azonban jóval gyakoribb. Figyelemreméltó, hogy a legutolsó népszámlálás idején a jelentős népességvesztést elkönyvelő falvakban a háztartások 43%-ában egyetlen személy élt, ami a lakosság több mint ötödét jelentette. Ez 7,1 százalékponttal magasabb az összes 200 fő alatti településre jellemzőnél és jelentősen összefügg a falvak népességnagyságával. Minél kisebb egy fogyó község, annál többen élnek egyedül, ami befolyásolja a népességmegtartó képesség létét, illetve hiányát, és számos ellátási, vagy szociális kérdést is felvet. Az 50 főnél kisebb lélekszámú fogyó településeken már minden második háztartás egyszemélyes volt, közülük a mindössze 13 fős Tornabarakonyban szinte mindegyik, a 11 fős Iborfián és a 22 fős Lendvajakabfán pedig háromnegyedük. Összességében a vizsgált települések háromtizedének esetében az egyszemélyes háztartások aránya elérte vagy meghaladta az 50%-ot.

A fogyó népességű falvak korösszetétele a 200 főnél kisebb településekre jellemzőnél is öregebbnek tekinthető. Ennek következtében a vizsgált településeken élők gazdasági aktivitása kicsi, kevés a foglalkoztatott, a népesség döntő része inaktív kereső (szintén kedvezőtlen, hogy a főként gyermekkorúakat felölelő eltartottak aránya is alacsony).

2. tábla

A háztartások számának megoszlása gazdasági aktivitás szerint, 2011

(%)

Terület	Foglalkoztatottal rendelkező háztartások	Ezen belül:		Nincs foglalkoztatott		
		egy foglalkoztatottal	két foglalkoztatottal	munkánélküli van	inaktív kereső van	csak eltartott van
Vizsgált települések	41,1	25,9	12,2	6,5	50,9	1,2
200 fő alatti települések	47,6	28,0	15,2	8,1	43,0	1,3
Ország összesen	61,7	34,3	22,2	5,6	31,2	1,5

A vizsgált településeken a háztartások mindössze 41%-ában volt foglalkoztatott, azon belül is jórészt csupán egy személy. Azok a háztartások, ahol nincs foglalkoztatott, túlnyomó részben (87%-uk) az inaktív keresők közé tartoztak, míg a munkánélküliekkel rendelkezők aránya az idős korszerkezet miatt mindössze 11%. Ez utóbbi a 200 főnél kisebb településekre jellemző hányadnál 4,3 százalékponttal kisebb. Csupán 28 olyan háztartás volt a fogyó népességű településeken, ahol csak eltartott élt. Az inaktív keresős háztartások gyakorisága település szinten jelentősen szóródik, előfordulásuk Megyeren volt a legalacsonyabb (30%), ezzel szemben Litkán 82%-ot tett ki, Tornabarakonyban, Pusztaapátiban és Varbócon meghaladta a 70%-ot, további 11 helyütt pedig 60%-nál is magasabb volt.

A háztartások életminőségét jelentősen befolyásolja az ott élő keresők, azaz a többnyire rendszeres jövedelemmel rendelkezők száma. A fogyó népességű településeken az egykeresős háztartások aránya 26, a kétkeresősé 12% volt, 2,1, illetve 3,0 százalékponttal kedvezőtlenebb a 200 főnél kisebb lélekszámú falvakénál. A háromkeresős háztartások aránya ugyan mindkét körben alacsony, de a vizsgált települések mutatója a 200 főn aluliakénak héttizedét sem érte el. A biztosabb megélhetést nyújtó két vagy több kereső a jelentős népességcsökkenést elkönyvelő körben csak minden 7., a 200-nál kisebb lélekszámúak esetében viszont már minden 5. háztartásban megvolt.

Az idős korszakból adódóan a fogyó falvakban átlagosan kisebb háztartásokban él a lakosság. Száz háztartásra 207 személy jutott, még a 200 főnél kisebb népességű települések átlagánál is 27-tel kevesebb, az országostól pedig jelentős mértékben különbözött.

3. tábla

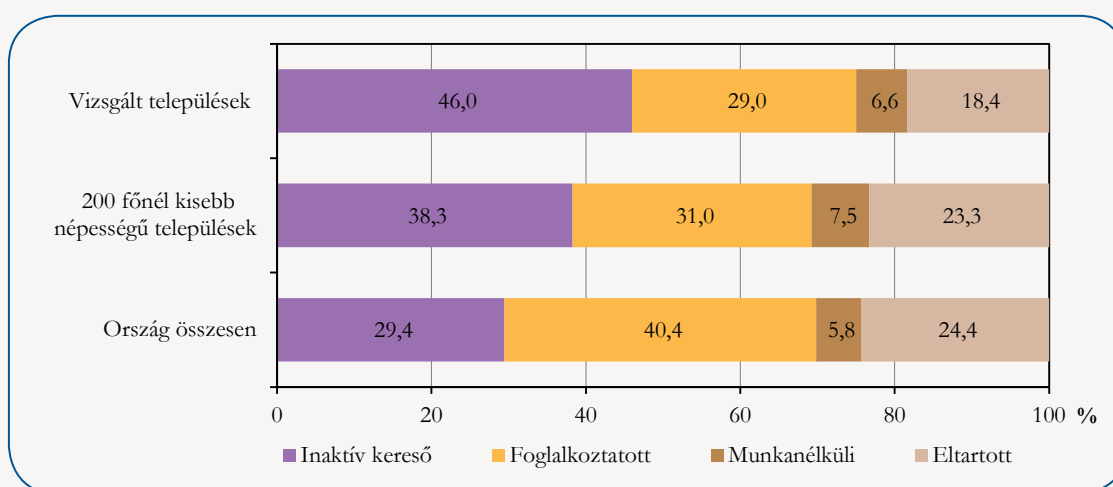
A háztartások főbb jellemzői, 2011

Terület	Száz háztartásra jutó			Egy- személyes háztartások	Időskorúak számának aránya, %	Inaktív keresők számának
	személy	időskorú személy	foglalkoz- tatott			
Vizsgált települések	207	74	60	42,8	35,8	46,0
200 fő alatti települések	234	65	73	35,7	27,9	38,3
Ország összesen	236	55	95	32,1	23,4	29,4

A háztartásokban élők összetétele a háztartások számához hasonló. A két utolsó népszámlálás között legnagyobb népességvesztést elkönyvelő településeken élők jóval nagyobb része idős személy, illetve egyedülálló. Az időskorúak hányadát a települések lélekszáma jelentősen befolyásolja, minél kisebb egy község, annál több idős személy lakja, ami felerősíti a népességfogyást eredményező kedvezőtlen folyamatokat. (Az összefüggést az is jól jelzi, hogy az 50 főnél kisebb községek kétötöde, az 50–99 fősek ötöde került a fogyó népességű települések közé, míg a 100–199 fősek között hányaduk már nem érte el az egytizedet.)

10. ábra

A háztartásokban élők számának megoszlása gazdasági aktivitás szerint, 2011

A korszak jelentősen befolyásolja a népesség gazdasági aktivitását: a fogyó településeken élők legnagyobb hányada ugyanis az inaktív keresők közé tartozott, a foglalkoztatottak aránya pedig nem érte el a 30%-ot sem. Az inaktív keresők népességén belüli súlya az időskorúakéval párhuzamosan alakult, így

a nagyon öreg korösszetételűnek számító Tornabarakonyban meghaladta a háromnegyedet, de Debrétén, Pusztapátiban és Varbócon is felülmúlta a héttizedet. A foglalkoztatottak aránya településeken ugyancsak jelentősen, az inaktívknál azonban kisebb mértékben szóródott. A vizsgált községek közül hányaduk mindössze 4-ben (Arka, Büttös, Murga, Velemér) múlta felül az országos átlagot jelentő 40%-ot, a 200 főnél kisebb falvakra jellemző értéknél (31%) pedig további 20 település adata volt magasabb. Ugyanakkor Debréte, Gagybátor és Litka településeken a mutató az erősen fogyó települések egyébként is alacsony átlagának a felét sem érte el. A vizsgált körben száz háztartásra 60 foglalkoztatott jutott, 13-mal kevesebb, mint a 200 fő alatti településeken, az országos mutatónak pedig alig több mint hattizedét érte el.

5.4. Lakáshelyzet

A 2001. és a 2011. évi népszámlálás között eltelt időszakban országosan 8,0%-kal gyarapodott a lakásállomány, miközben a 200 fő alatti, valamint a fogyó népességű településeken 1,3 és 4,9%-os csökkenés következett be. A kedvezőtlen változást alapvetően meghatározta, hogy ezeken a kis településeken – néhány kivételtől eltekintve – egy évtized alatt alig, vagy nem épült új lakás. 2001 és 2011 között a 60 település közül 28-ban nem volt lakásátadás, és további 13-ban is mindössze egy-egy használatbavétel történt. A 2011. évi népszámlálás időpontjában 3831 lakást számoltak össze a vizsgált településeken, ez a 200 fő alatti települések állományának – a népességnél nagyobb hányadát – 14%-át jelentette.

A települések csökkenő lélekszámával párhuzamosan megnőtt az üresen álló, esetleg ideiglenesen, vagy más célra használt lakások előfordulása. Míg 2001-ben a fogyó népességű településen átlagosan a házak egynegyede volt lakatlan, addig 10 év múlva ez a hányad elérte a 43%-ot, ami az összes 200 fő alatti település átlagánál 12 százalékponttal kedvezőtlenebb. Ezen belül Libickozmán és Tornabarakonyban az arány meghaladta a 70%-ot, Horváthertelenden és Kaposgyarmaton ugyanakkor 20% alatt maradt. Az üres lakások aránya szorosan összefügg a népesség nagyságával – minél többen laknak a településen, annál kisebb az üres lakások aránya. A vizsgált településeken az 50 főnél kisebb lélekszámúak körében az üresen álló lakások aránya átlagosan 56, az 50 és 99 fő kategóriájúaknál 44, az e fölöttieknél 38% volt.

A népesség számának alakulása, valamint az idős korszerkezet következtében jellemző kisebb háztartásnagyság a laksűrűségi mutatóban is kifejeződik. Az utolsó census időpontjában a fogyó településeken száz lakásban 218 személy élt, 31-gyel kevesebb, mint a 200 fő alattiakban. A vizsgált települések közül 17 laksűrűségi mutatója az átlagosnál magasabb, sőt Gagybátoré elérte a 318 főt. Ezzel szemben ugyanennyi településen 200-nál is kevesebben éltek száz lakásban, ami Tornabarakonyban volt a legalacsonyabb (108).

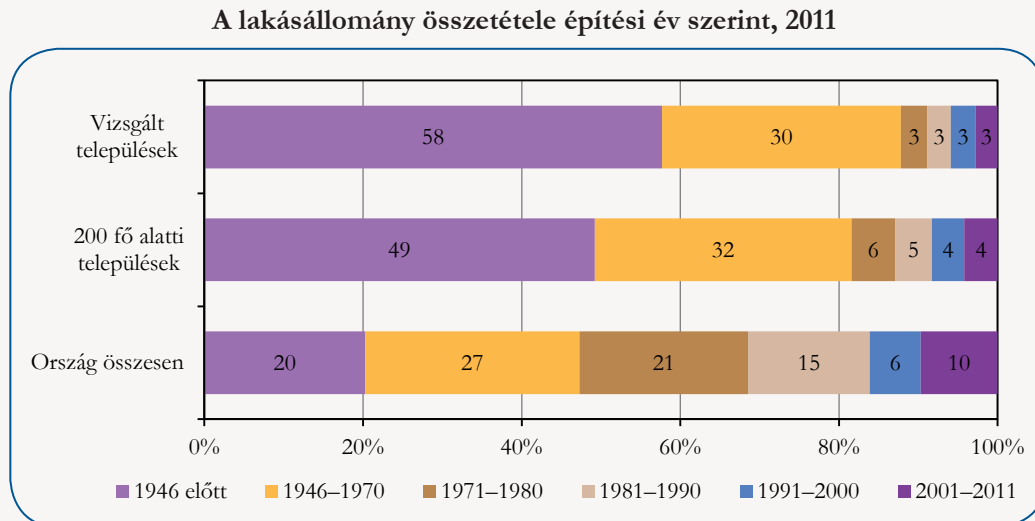
4. tábla

A lakásállomány néhány fontosabb adata, 2011

Mutatók	Vizsgált települések	200 fő alatti települések	Ország összesen
Lakásállomány	3 831	27 681	4 390 302
A lakásállomány alakulása, 2001=100,0	95,1	98,7	108,0
Nem lakott lakások aránya	43,0	31,0	10,9
Száz lakott lakásra és lakott üdülőre jutó lakó	218	249	248
Átlagos alapterület, m ²	78	82	77

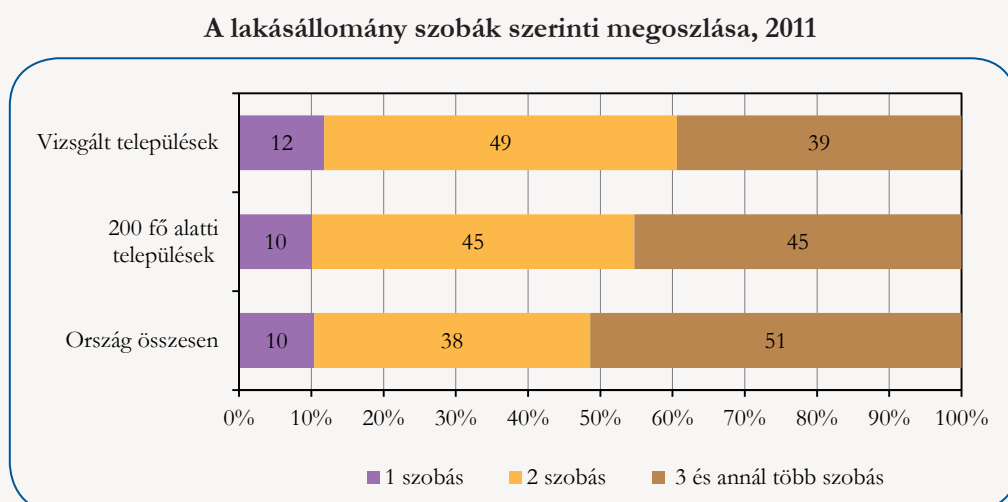
Az építkezések számának csökkenése, illetve az építkezések hiánya következtében a fogyó népességű települések lakásállománya folyamatosan öregszik. Döntő többségük (az összes közel hattizede) a második világháború előtt épült, ami 8,5 százalékponttal több a 200 fő alatti településekre jellemzőnél. A települések közül Somogydöröcskén és Horváthertelenden a 65 évnél idősebb lakások aránya meghaladta a 90%-ot, ezzel szemben Külsősárdon és Kaposgyarmaton 20% alatt maradt. Az új építések hiánya miatt rendkívül alacsony (2,8%) a 10 évnél fiatalabb lakások hányada, s az 1971 és 2000 között építettek aránya sem érte el a 10%-ot.

11. ábra

Az idősebb korszerkezet következtében a vizsgált települések lakásállományának átlagos alapterülete a legkisebb a községek csoportjai között. A legutolsó népszámlálás időpontjában a fogyó népességű településeken lévő lakások átlagos alapterülete 78 m² volt, 4 m²-rel maradt el a 200 fő alatti településektől. Kaposgyarmaton elérte a 113 m²-t, ezzel szemben Tornabarakonyban és Börzöncén az átlagos lakás nagyság 60 m²-t tett ki. 2011. október 1-jén a fogyó népességű falvakban a lakások 46%-a legalább 80 m²-es volt, a megelőző népszámláláshoz viszonyított növekedés ellenére 6,5 százalékponttal elmaradt a 200 fő alatti településekre jellemzőtől. Az átlagos lakás nagyság, valamint az építés éve többek között a lakások szobaszám szerinti összetételét is meghatározzák. 2011-ben a vizsgálat körébe tartozó települések lakásainak közel fele kettő, további negyztizede pedig legalább három szobával rendelkezett, az egyszobás lakások aránya 12%-ot tett ki. Ez utóbbi 2001-hez viszonyított 4,2 százalékpontos csökkenése ellenére magasabb a 200 fő alatti településekre jellemzőnél. Kaposgyarmaton (itt a lakások ötöde 1990 után épült, és az átlagos lakás nagyság a legmagasabb) a lakások nyolctizede három vagy annál több szobás volt, míg Csertalacson (ahol a lakások hattizede a második világháború előtt épült, s az átlagos alapterület is csupán 62 m²) mindössze 3,3% tartozott e kategóriába.

12. ábra

A lakosság életminőségét a lakások komfortossága, felszereltsége is befolyásolja, ami a két utolsó népszámlálás között tovább javult, ennek ellenére a hálózati vízvezetékén kívül a közcsonatornázottság és a gázellátás a 200 fő alatti települések átlagához viszonyítva is lemaradást mutat. 2011-ben a gázhálózat a fogyó népességű településeken alig hattizedén volt kiépítve, és a közüzemi szennyvíz-csatornázottság

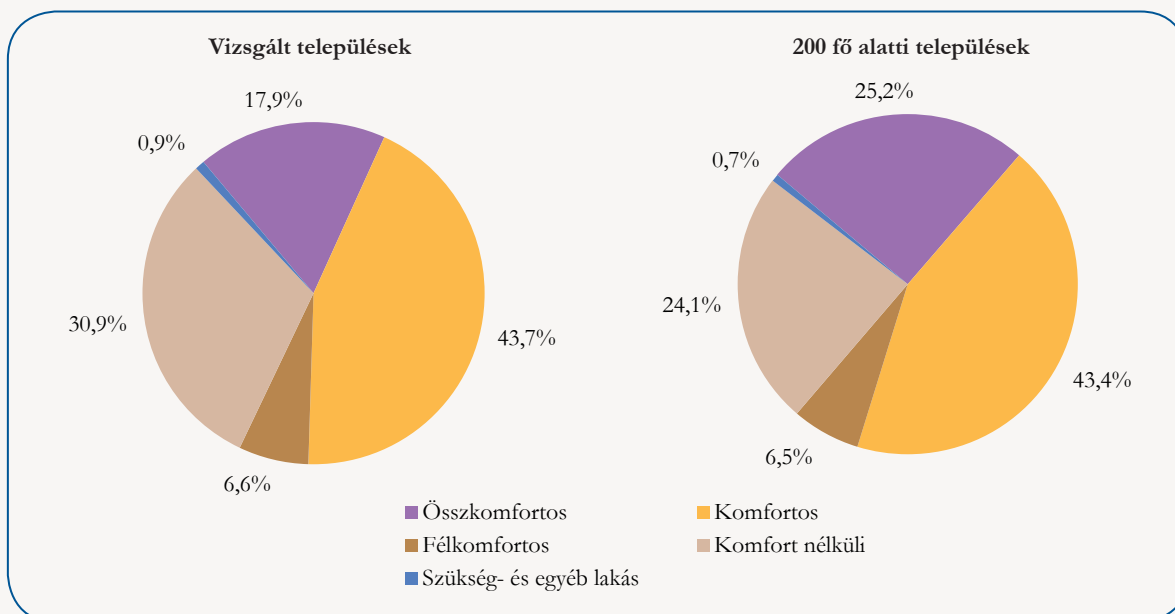
is csupán minden ötödiken valósult meg. Azonban e viszonylag alacsony arányszám mögött mindkét közműhálózat esetében jelentős fejlődés történt 2001 és 2011 között, hiszen a vezetékes gázhálózattal rendelkező települések száma 16-ról 35-re, a közüzemi szennyvíz-csatornázottaké pedig 2-ről 12-re emelkedett. (2001-ben mindössze Külsősárdon és Rábasebesen volt közcsatorna.) E közüzemi fejlesztések az új építésű lakások jobb felszereltsége mellett a meglévő állomány folyamatos korszerűsítését is szolgálták.

2011. október 1-jén a fogyó népességű települések lakásainak héttizede csatlakozott az ivóvízhálózatra, ami Külsősárdon, Tésán, Velemérben és Fenyőfőn 90% feletti, ugyanakkor Tornabarakonyban nem érte el a 15%-ot. A közcsatornával ellátott lakások aránya az említett bővülés ellenére 20% alatt maradt, ami 2001-hez viszonyítva több mint tízszeresére javult, azonban még így is kisebb a 200 fő alatti települések átlagánál. Az ellátottság Fenyőfőn a legmagasabb, 96%, míg Pányokon minden második lakás tartozott e kategóriába.

A hálózati vízvezetékekkel, valamint a közcsatornával való ellátottság révén a lakások felszereltsége is javul. A legutolsó népszámlálás időpontjában a fogyó települések körében száz lakásból 67-ben volt meleg folyóvíz és 64-ben vízöblítéses WC is. Mindkét mutató Fenyőfőn volt a legmagasabb, Becskeházán a legalacsonyabb.

13. ábra

A lakásállomány komfortfokozat szerinti megoszlása, 2011

A közüzemi felszereltség bővülésével a lakások komfortfokozata is jobb lett, azonban még mindig az átlagosnál kedvezőtlenebb. 2011. október 1-jén a vizsgált települések lakásainak 62%-a legalább komfortos volt, 7 százalékponttal alacsonyabb a 200 fő alatti települések átlagánál. Több mint 80% feletti érték Fenyőfő, Garáb, Háromhuta, Kaposgyarmat, Külsősárd és Tésa lakásállományát jellemezte, míg Becskeháza, Litka és Tornabarakony legalább komfortos lakásainak aránya nem érte el a 30%-ot. Igaz, hogy tíz év alatt számottevően csökkent a komfort nélküli, valamint a szükség- és egyéb lakások gyakorisága, ennek ellenére együttes arányuk a népszámlálás időpontjában elérte a 32%-ot. A fogyó népességű települések között a komfort nélküli lakások aránya Becskeházán volt a legmagasabb, Fenyőfőn a legalacsonyabb.

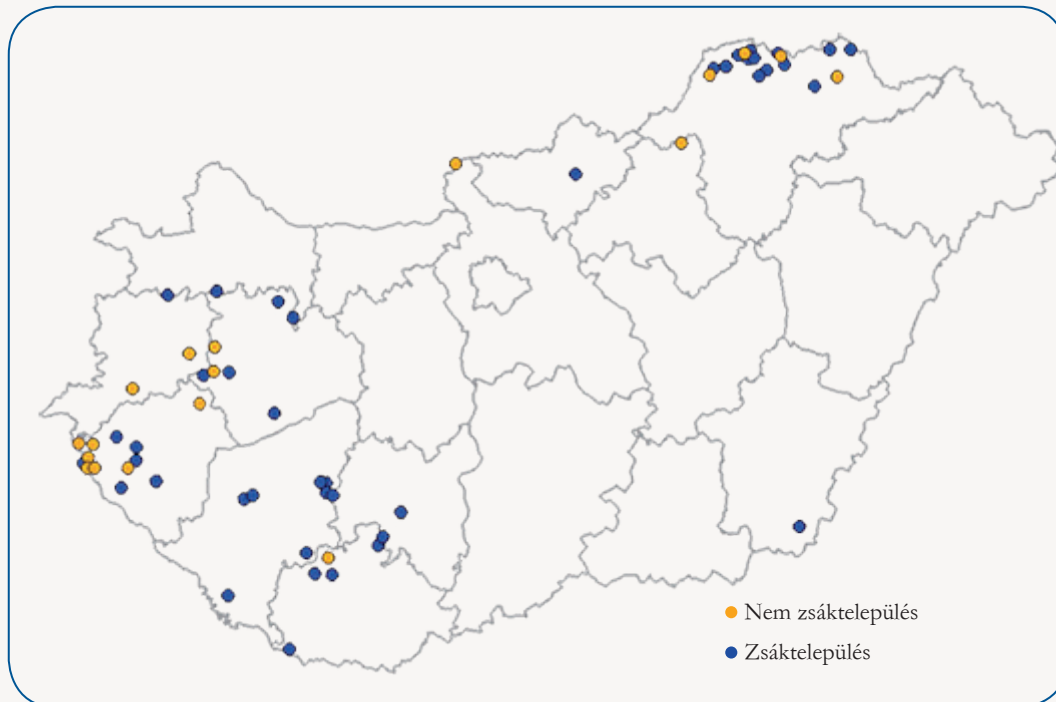
5.5. Infrastruktúra

A vizsgált települések infrastruktúrája általában természetéből adódóan alacsonyabb kiépítettségű, mint a nagyobb lélekszámúaké. Közlekedési hálózata szűk körű. A 2001 és 2011. évi népszámlálás között lakosságának legalább 30%-át elvesztő településeken nem volt vasúti pálya. A vizsgált településeket csak

közúton lehet megközelíteni, ezek az ELTE autóstérképe⁷ szerint 18 kivétellel zsáktelepülések voltak, azaz csak egy útirányból lehet megközelíteni és nem volt sem átmenő, sem egyéb irányú más forgalma. Ugyanezen forrás alapján a vizsgált településekre valamelyik főútról, illetve összekötő útról egyéb burkolt útra térve tudunk eljutni. A Borsod-Abaúj-Zemplén megyei Imola kivétel, mivel a 26-os és a 27-es másodrendű országos főútvonalat összekötő úton fekszik.

14. ábra

A vizsgált települések megközelíthetősége

Két kilométernél hosszabb állami közúttal 2012-ben Borsod-Abaúj-Zemplén megyében fekvő Háromhuta község (2,8 kilométer) rendelkezett. A vizsgált települések 931 kilométer hosszú önkormányzati útjából és közteréből 107,3 kilométer volt kiépített. Önkormányzati kerékpárút, közös gyalog- és kerékpárút a vizsgált településeken csak kettőben volt, a Baranya megyei Drávakeresztúron 2,4 kilométer és a Zala megyei Külsősárdon 2 kilométer.

Tömegközlekedés igénybevételére autóbusszal van lehetőség, helyközi autóbussz-megálló 2011-ben a Zala megyei Iborfián kívül minden községben volt. A helyben el nem érhető szolgáltatások igénybevételéhez a lakosság saját tulajdonú személygépjárművet is használt, 2012-ben ezer lakosra átlagosan 283 személygépkocsi és 12 motorkerékpár jutott, tíz évvel azelőtt 168, illetve 6.

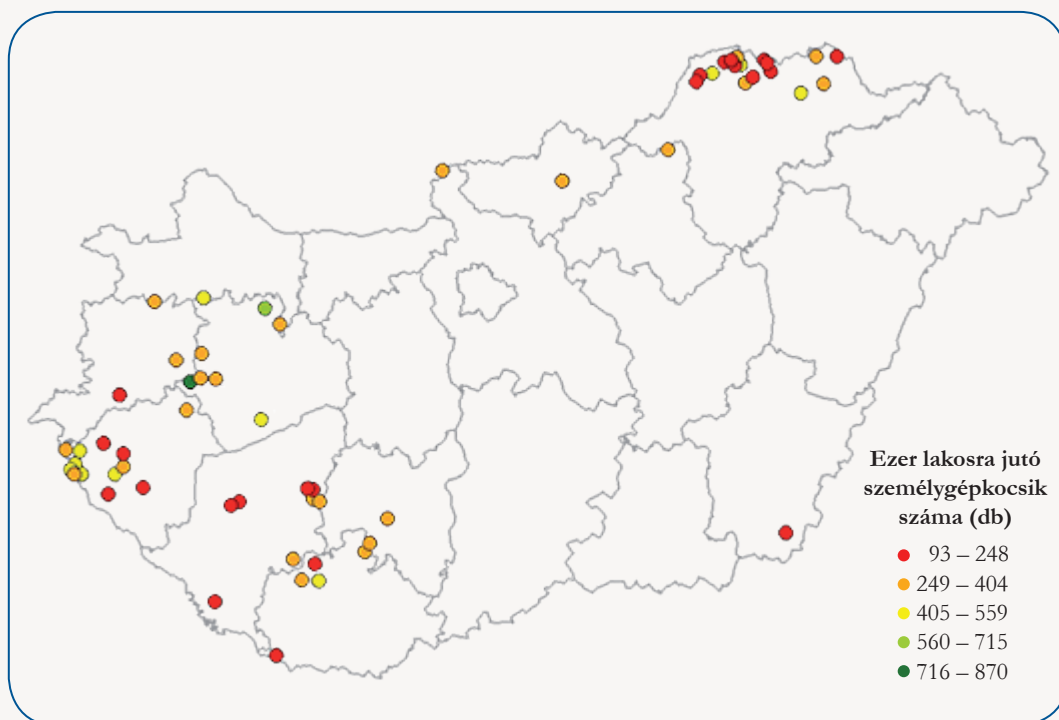
A vizsgált települések között a járásközpont közúti elérhetőségét⁸ illetően jelentősek az időbeli különbségek. A települések közül mindössze 4 olyan község van, ahonnan a járásközpontjuk közúton 10 percen belül elérhető, 15 községnél ez az idő 10 és 20 perc, 27 községnél 21 és 30 perc közötti, 14 községnél – periférikus helyzetüket mutatva – fél órát meghaladó. Ez utóbbiak közül 6 település (Debréte, Gagybátor, Becskeháza, Kány, Büttös, Tornabarakony) Borsod-Abaúj-Zemplén, 2 település (Hegyhátmaróc, Szárász) Baranya megyében van. A közúti közlekedés szempontjából Külsősárd helyzete a legszerencsésebb, ahonnan a járásközpont 4 perc alatt elérhető, ezzel ellentétben Velemérről ez az idő 44 perc.

⁷ Forrás: <http://lazarus.elte.hu/autok>

⁸ A település és a járásközpont közötti közúti távolság megtételéhez szükséges idő. Számítása az ArcGIS szoftver segítségével történt.

15. ábra

Ezer lakosra jutó személygépkocsik száma

A távbeszélő-fővonalak száma 2012 végén ISDN-vonalakkal együtt 1616 darab volt az elemzésben érintett településeken. Minden településen volt távbeszélő-fővonal, a legtöbb Somogyacsán (80) a legkevesebb Megyeren (3). A bekapcsolt lakások aránya átlagosan 42%, aránya Háromhután volt a legmagasabb – ez egy hegyek között fekvő település, hiányos mobilfedettséggel –, a legalacsonyabb pedig Rinyaújnépen. A postai szolgáltatások Háromhuta és Monoszló kivételével mobil postán keresztül voltak elérhetők, e két településen kiépített postai kirendeltség és szolgáltató hely üzemelt 2012-ben.

Kábeltelevíziós hálózatba 16 település összesen 260 lakása kapcsolódott. A hálózathoz csatlakozott lakások aránya 6,8%, Bükkmogyorósd és Külsősárd községekben a hányad 50% felett volt.

A lakosság közvetlen ellátását 33 településen (55%) 46 kiskereskedelmi üzlet biztosította, közülük 31 településen 34 élelmiszer- és vegyes üzlet működött. A többi faluban többnyire mozgó bolthálózat, falubuszok segítségével látták el a lakosságot. Háromhután, Magyardombegyházán és Monoszlón 3 kiskereskedelmi üzlet is volt, ez a lélekszámhoz képest magasnak tekinthető, ugyanakkor a települések idegenforgalmi jellege, határ közelsége lehetővé tette az üzemeltetést. Két kiskereskedelmi üzlet további 7 településen üzemelt, ahol szintén hasonló okok indokolták a működést. Élelmiszer- és vegyesáru-boltból Háromhután, Monoszlón és Tornaszentandrásan volt kettő.

Nagyon eltérőek tehát az ellátottsági jellemzők a kistelepülések között, az életszínvonalat nagyrészt meghatározza az, hogy a falu rendelkezik-e valamilyen vonzerővel. Vendéglátóhely a vizsgált körben mindössze 17 településen volt, összességében 27 egységet működtettek. Borgátán 6 üzletből 5 volt étterem és büfé, miután Sárvárhoz való közelsége, kiváló termálvize sok turistát vonz a településre. Háromhután összesen 3 vendéglátóhely üzemelt, 2 szintén az előző kategóriába tartozott. A fennmaradó településeken többnyire italüzletek működtek.

Ezek a településeken szegényes az intézményhálózat. Az épületek üzemeltetése az önkormányzatok költségvetéséhez nagy terhet jelentene, vagy nem lenne rentábilis. Az előzőekben említett településeken és még jó néhányban faluházak, közösségi egységek működnek, munkájukat, fennmaradásukat alapítványok létrehozásával is segítették. A jó környezeti, helyi és történelmi adottságok a kis lélekszám ellenére is hozzájárulnak a közösségi terek fenntartásához.

5.6. Szociális ellátások

A fogyó népességű településeket a kis – és elöregedett – lakosságszámból eredően a szolgáltatások szűkebb kínálata és kedvezőtlenebb igénybevételi lehetősége jellemzi.

A jelentős népességfogyást elszenvedő településeken az igen alacsony lakosság szám miatt nincs helyben működő házi orvos. Az önkormányzatok területi ellátottsági kötelezettségéből adódóan ezt a környező települések házi orvosai végzik, heti egy vagy két alkalommal. Ugyanakkor a szakrendelések és a kórházak területi ellátási kötelezettsége szintén biztosítja a háromszintű ellátáshoz jutás megfelelő „útját”.

Az önkormányzatok szociális rendszere egyúttal több ellátási formát is magába foglal, ami jelentősen megkönnyíti a többnyire idős népességgel, vagy munkanélküliséggel küzdő családok életét. Ezek közül az egyik legelterjedtebb forma a szociális étkeztetés, ennek keretében azoknak a szociálisan rászorultaknak a legalább napi egyszeri meleg étkezéséről gondoskodnak, akik önmaguknak, illetve eltartottaik részére tartósan vagy átmeneti jelleggel nem képesek biztosítani (különösen koruk, egészségi állapotuk, fogyatékoságuk, pszichiátriai betegségük, szenvedélybetegségük, hajléktalanságuk miatt) a rendszeres étkezést. A szolgáltatás a szociális szempontból rászorult személyek részére munkanapokon napi egyszeri meleg ételt biztosít térítési díj ellenében. 2012-ben a vizsgált településeken 274-en, a lakosság 5,5%-a részesült szociális étkezésben. Ez az arány 1,5 százalékponttal magasabb a 200 főnél kisebb településeken élők esetében. Különösen magas, mintegy háromtizedes a mutató Iborfián és Pányokon, egyötödös Bakonyrákoson, Litkán és Tornabarakonyban. A vizsgált települések közül 39 helyen, 65%-ukban lehetett igénybe venni a szociális étkeztetést.

Hasonlóan fontos szerepe van a házi segítségnyújtásnak is, amelynek célja az önmaguk ellátására saját erőből már teljesen nem képes személyek otthonukban való gondozása. A házi gondozó így az ellátottak lakásán vagy lakókörnyezetében nyújt szükség szerinti segítséget, elősegítve ezzel az önálló életvitelük minél hosszabb ideig való fenntartását. Ez az ellátási forma az élet számtalan területére kiterjed, ahol a napi gondozási szükséglet nem haladja meg a négy órát. Az erősen fogyó népességű települések közül minden másodikban, 30 helyen működött ez az ellátó rendszer, amely 303 személyt érintett. Ez a népesség 6,1%-át jelentette, 0,7 százalékponttal többet, mint a 200 főnél kisebb lélekszámú községekben. Lendvajakabfán és Pányokon a népesség harmada, Arkán, Becskeházán háromtizede, míg Égerszögön, Iborfián és Kányban egyötöde részesült házi segítségnyújtásban.

Hasonlóan fontos a családsegítő szolgálatok szerepe is. A szolgálat feladata az életvezetési problémákkal, szociális gondokkal küzdő családok, illetve személyek szociális és mentálhigiénés ellátása. Fontos szerep jut az életvezetési képességek megőrzésének segítésében, az ilyen helyzethez vezető okok megelőzésében, valamint a krízishelyzet megszüntetésének megelőzésében. Ezekben a községekben sok az egyszemélyes háztartás, ahol többnyire idős emberek élnek, így az ő segítségük, illetve a családokban élő többgyermekeseké alapvetően eltér egymástól. A településeken önálló családsegítő szolgálatok nem működnek, de az ellátás az önkormányzati megállapodások keretében 37 településen megoldott volt 2012-ben. 181 személyt segítettek a helyzetük kezelésében, a vizsgált népesség 3,6%-át. A 200 főnél kisebb népességű települések körében ennél 0,5 százalékponttal magasabb az ellátotti kör, elsősorban a nagyobb gyermekszám miatt. Kiemelkedően magas volt Gadácson (42%) és Megyeren (31%) az ellátott személyek száma, előbbi településen a több gyermek, utóbbin a több idős ember miatt.

Mindössze egy településen, Füzérkajátán működött idősek nappali ellátó intézménye.

Az elmúlt években különösen sokat fejlődött a jelzőrendszeres házi segítségnyújtás, amelynek keretében a saját otthonukban élő, egészségi állapotuk és szociális helyzetük miatt rászoruló, a segélyhívó készülék megfelelő használatára képes időskorú vagy fogyatékos személyek, illetve pszichiátriai betegek részére az önálló életvitel mellett felmerülő krízishelyzetek elhárítása céljából nyújtanak ellátást. 2012-ben 10 településen működött ez a rendszer, és 44 embert érintett. Ez a forma Rábabeszéren volt a legelterjedtebb, itt ugyanis a népesség közel harmada volt a rendszerbe bekapcsolva, egyúttal az összes ellátott személy 41%-a is erről a településről került ki.

5. tábla

A szociális ellátás főbb jellemzői, 2012

(%)

Terület	Szociális étkezést	Házi segítségnyújtást	Családsegítő szolgáltatást	Közgyógyellátási igazolvánnyal rendelkezők aránya
	igénybe vevők aránya			
Vizsgált települések	5,5	6,1	3,6	6,0
200 fő alatti települések	4,0	5,4	4,1	5,2
Ország összesen	1,7	1,3	2,8	3,6

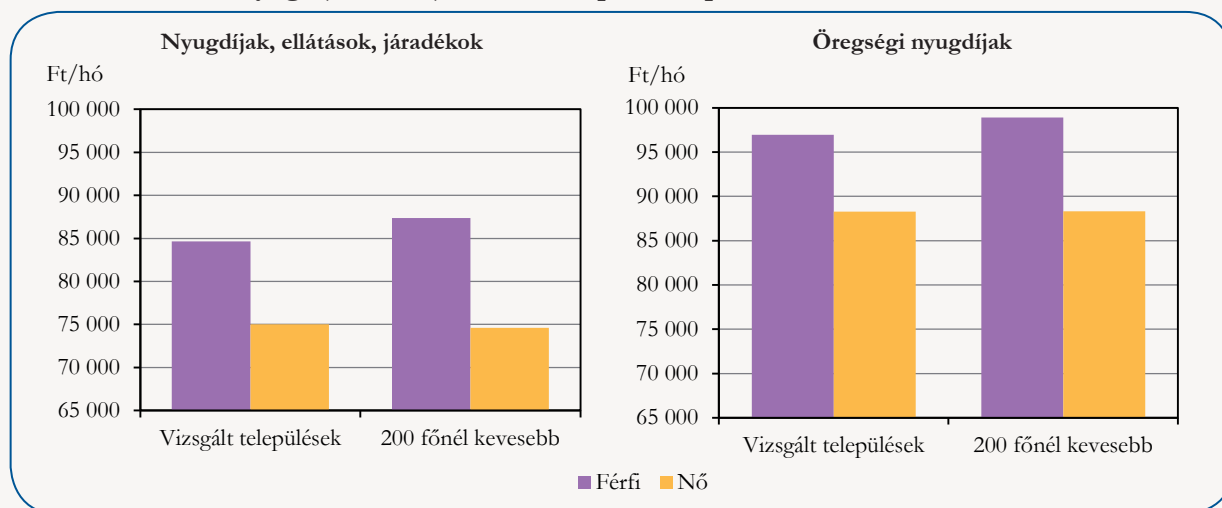
A közgyógyellátási igazolvánnyal rendelkezők köre 52 települést érint, a vizsgált falvak 87%-át. Az igazolvánnyal ellátott 298 fő a népesség 6,0%-át tette ki, 0,8 százalékponttal többet, mint az összes 200 főnél kisebb lakosú településen. Ennek oka többnyire a rosszabb szociális helyzetben élők népességben belüli magasabb arányában keresendő. Ezt az ellátási formát minden olyan szociálisan rászoruló személy megkaphatja, aki az egészségi állapotának megőrzéséhez és helyreállításához szükséges kiadásainak kompenzálására jogosult.

A vizsgált településeken összesen 2000 nyugdíjban, ellátásban, járadékban és egyéb járandóságban részesülő személy élt 2012-ben, mely a népesség kétötödét érintette. Hányaduk az idősebb korszerkezetből adódóan jóval nagyobb az átlagosnál. Az ellátottak hattizede nő volt. A 200 fő alatti településeken a lakosság harmada volt nyugdíjas, a nők aránya viszont megegyezett a fogyó falvakra jellemzővel.

A nyugdíjat és valamennyi ellátási formát figyelembe véve a vizsgált településeken a férfiak havi átlagos megélhetését 84 650 forint biztosította, míg a nőké ennél 11%-kal alacsonyabb, 75 027 forint volt. A 200 főnél kisebb településekkel összehasonlítva a férfiak esetében 3,2%-kal magasabb volt az egy hónapra jutó összeg, a nők esetében 0,6%-kal kevesebb. Az országostól azonban mindkét nem esetében jelentős a lemaradás, ami a férfiaknál 23, a nőknél 20%-os.

16. ábra

A nyugdíjak főbb jellemzői településcsoportonként és nemenként

A nyugdíjban és a többi ellátási formában részesülők – átlagosnál kisebb hányada – 63%-a öregségi nyugdíjat kapott. Arányuk a férfiak esetében nagyobb, 66% volt, míg a nőknél 61%. A nemek közötti különbséget a vizsgált körben is a női nyugdíjasréteg azon része növelte, akik többnyire háztartásbeliként otthon dolgoztak. 2012 januárjában a vizsgált településeken a férfiak 96 968 forint ellátást kaptak havonta, a nőknél ez az összeg 88 294 forint volt. Lényeges különbség nincs a 200 főnél alacsonyabb népességű településekhez képest, de az országostól itt is igen nagy a lemaradás.

5.7. Gazdasági szervezetek jellemzői

A fogyó népességű településeket alacsony vállalkozói aktivitás jellemzi. A vizsgált településeken 2011-ben 909 vállalkozást regisztráltak, közülük 210 – a 2001. évinél 27%-kal több – folytatott tényleges tevékenységet. A működő vállalkozások számának 10 év alatti növekedése meghaladta a 200 fő alatti településekre (18%) és az országra (6,9%) jellemzőt is, ennek ellenére hányaduk lényegesen kisebb az átlagnál. A vizsgált településeken a működő vállalkozások 62%-a a Dunántúlon végezte munkáját.

A legtöbb vállalkozás Megyer (14), a legkevesebb Égerszög, Horváthertelend, Hosszúvíz, Kispirit, Litka, Murga, Szárász, Szíjártóháza (egyenként 1) községben folytatta tevékenységét. Bodorfa, Börzönce, Csér, Csertalagos, Debréte, Gadács, Lendvajakabfa, Pusztapáti, Rinyaujnép községekben nem működött vállalkozás.

Gazdálkodási forma szerint a vizsgált településkörben 2011-ben a működő vállalkozások 55%-a társas, 45%-a egyéni formában tevékenykedett. 30 településen az egyéni vállalkozások, 21 községben a társas vállalkozások aránya múlta felül az elemzésben érintett falvak átlagát.

Tíz év alatt az országos folyamatokhoz hasonlóan az egyéni vállalkozások hányada a 200 fő alatti településeken, és a vizsgált településeken is csökkent. Ezzel párhuzamosan a társas vállalkozások részesedése emelkedett.

Az elemzésben érintett községek közül egyenként 18-ban egyéni, illetve társas vállalkozás nem működött. A legtöbb társas vállalkozás Megyeren (10), egyéni vállalkozás Monoszlón (8) tevékenykedett.

A vizsgált településeken a működő társas vállalkozások 63%-a korlátolt felelősségű társaság, 25%-a betéti társaság volt. A korlátolt felelősségű társaságok aránya 2001-hez viszonyítva 18 százalékponttal, az országosnál és a 200 fő alatti települések átlagánál kisebb mértékben nőtt.

A vizsgált községekben a betéti társaságok hányada az országosnál és a 200 fő alatti településekre jellemzőnél jóval kisebb mértékben, 2,5 százalékponttal maradt el a tíz évvel korábbtól. A legtöbb betéti társaság Megyeren működött.

2011-ben az elemzésben érintett településeken az egyéni vállalkozók 61%-a főfoglalkozású volt. Míg a mellékfoglalkozásúak aránya a legmagasabb (34%), addig a nyugdíj mellett foglalkoztatottaké a legalacsonyabb, 5,3% a vizsgált települések átlagában. Előbbi meghaladta, utóbbi elmaradt a 200 fő alatti települések és az országos hányadtól.

6. tábla

**A működő vállalkozások számának változása gazdálkodási forma szerint, 2011
(2001=100,0)**

(%)

Megnevezés	Működő vállalkozás	Ebből:		Társas vállalkozásokból	
		egyéni	társas	korlátolt felelősségű társaság	betéti társaság
Vizsgált települések összesen	127,3	95,0	176,9	248,3	161,1
200 fő alatti települések összesen	118,4	85,8	190,7	334,7	118,1
Ország	106,9	82,5	137,7	210,3	82,5

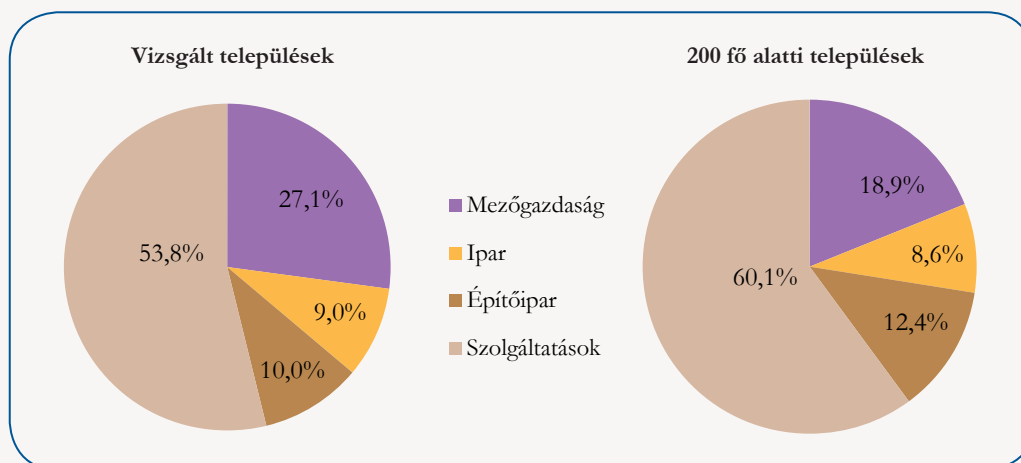
A működő vállalkozásokat – a foglalkoztatottak létszáma alapján vizsgálva – minden területegységen a mikrovállalkozások dominanciája jellemezte. A vállalkozások 94%-a 10 főnél kevesebbet foglalkoztatott. Bakonyág, Becskeháza, Döbörhegy, Irota, Magyardombegyház, Pányok, Somogydöröcske, Tésa, Várong kivételével a települések vállalkozásai mind ebbe a kategóriába tartoztak. A 10–49 fős szervezetek száma 11, az 50–249 főseké 1 volt. Nagyvállalkozás nem működött a vizsgált településeken.

Főtevékenység alapján a 200 fő alatti községekhez hasonlóan a vizsgált településeken is a szolgáltatásokat nyújtó vállalkozások többsége érvényesült. A működő vállalkozások 54%-a a szolgáltatási szektorban

tevékenykedett. Ezen belül a legtöbb, 30 vállalkozás a kereskedelem gazdasági ágban. A működő vállalkozások második legnépesebb csoportját a mezőgazdaságba tartozók alkották, részesedésük 27% volt. A működő vállalkozások tizede az építőiparban tevékenykedett. Az iparban a 200 fő alatti településekhez hasonlóan 9%-uk működött, 18 a feldolgozóipar ágba tartozott.

17. ábra

Működő vállalkozások megoszlása főbb gazdasági ágak szerint, 2011

Az előregedő települések egy része – különösen Nyugat-Magyarországon, a Balaton tágabb környezetében, vagy az osztrák határ közelében – megfelelő feltételeket kínál a falusi turizmus kialakulásának. Ezen települések többsége üdülőfaluvá alakult, alakulhat át.⁹ A szolgáltatási ágak közül a vizsgált településeken a vendéglátás, az ingatlanügyletek és az egészségügyi szolgáltatás részesedése magasabb volt, mint a 200 fő alatti községekben, a többi szolgáltatási ág aránya azonban elmaradt attól. Az elemzésben érintett településeken a vendéglátásban 16 vállalkozás működött, ezek közül 13 dunántúli településeken, a legtöbb Borgátán (5).

5.8. Kereskedelmi és egyéb (2009-ig magán-) szálláshelyek kapacitása, forgalma

A vizsgált települések természeti szépségekben gazdag festői környezetben fekszenek, ahol a nyugodt környezet tiszta levegővel párosul és kiváló kikapcsolódást nyújt a pihenni vágyóknak. A kínálat azonban szerény, a kereskedelmi szálláshelyek hiánya jellemzi.

2012-ben a vizsgált települések közül 27 egyéb (2009-ig magán-), 5 kereskedelmi szálláshellyel fogadta a vendégeket. Összesen 983 férőhely állt az ideérkezők rendelkezésére. A Veszprém megyei, Balaton-felvidéki Monoszló kivételével az érintett települések nem tartoztak kiemelt üdülőkörzetbe, és 53%-uk szálláshellyel sem rendelkezett.

A szálláskínálati palettán az egyéb szálláshelyek domináltak. Az elmúlt 10 évben nőtt a vizsgált települések egyéb szálláshely kínálata: míg 2002-ben 15, 2012-ben már 27 község 89 szállásadója 651 férőhellyel várta az idelátogatókat.

A vizsgált települések közül a legtöbb egyéb vendéglátó (18) a vas megyei Sárvártól 15 kilométerre fekvő, termálfürdővel is rendelkező Borgáta községben volt. Ezt követte a Borsod-Abaúj-Zemplén megyei Zemplén Tájvédelmi Körzet szívében lévő szlovák nemzetiségi kisfaluk, Háromhuta (8).

Népességnagyság-kategóriánként vizsgálva a legtöbb vendég az 50 fő alatti falvak egyéb szálláshelyeit kereste fel. Az eltöltött vendégéjszakák száma is itt volt a legmagasabb.

⁹ A Ladányi János–Csanádi Gábor–Csepeli György–Szelényi Iván–Nemeskéry Artúr: Társadalom és térszerkezeti átalakulások, Budapesti Corvinus Egyetem, 2010. 189. p.

7. tábla

A szálláshelyek kapacitása és forgalma, 2012

Népességnagyság-kategória, fő	Egyéb szálláshelyek ^{a)}			Kereskedelmi szálláshelyek		
	férőhely ^{b)}	vendég	vendég- éjszaka	férőhely ^{b)}	vendég	vendég- éjszaka
–50	115	1 464	5 271	44	162	435
51–100	270	980	5 226	44	95	484
101–150	235	1 050	2 602	244	1 626	5 967
151–200	31	337	1 114	–	–	–
Vizsgált települések összesen	651	3 831	14 213	332	1 883	6 886
Ezen belül:						
Borsod-Abaúj-Zemplén megye	280	1 110	2 822	167	1 181	2 954
Vas megye	127	391	1 414	153	582	3 581
200 fő alatti települések összesen	3 658	16 317	51 646	2 514	31 371	85 854

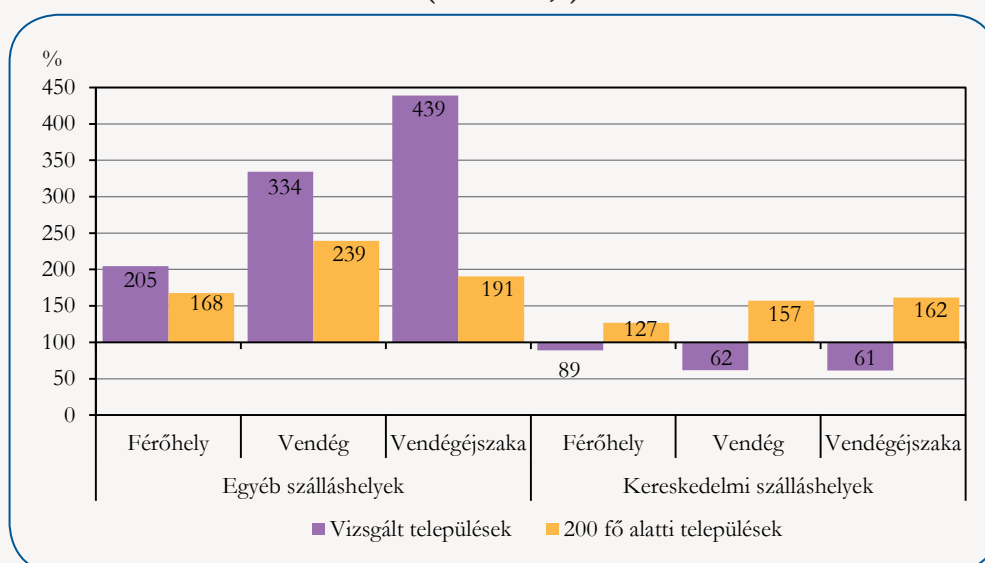
a) 2009-ig magán szálláshelyek. b) Július 31.

A vizsgált településkörben az elmúlt tíz évben, az egyéb szállásadók férőhelyeinek száma több mint kétszeresére, a vendégeké 3,3-szeresére, a vendégéjszakáké 4,4-szeresére emelkedett.

Az egyéb szálláshelyek férőhelye az elmúlt tíz évben átlagon felül emelkedett a szlovák határhoz közel fekvő, több helyi jelentőségű bányászati történeti értékekkel rendelkező kis zsáktelepülésen Pányokon, a szlovén határhoz közeli, Őrségi Velemérben és a Zalai-dombság közepén húzódó hegyháton elterülő Szentkozmadombján. A vendégszám 6,6-szeresére nőtt Háromhután, 4,3-szeresére Monoszlón, 4,1-szeresére Veleméren, valamint 2,3-szeresére Arkán, ahol az országos kéktúraútvonal is áthalad. Ennek ellenpéldája Tornaszentandrás – amelynek határában van az Aggteleki- és a Szlovák-karszt barlangjai részeként nyilvántartott, UNESCO világörökség részévé nyilvánított Rákóczi-barlang –, ahol a vendégforgalom jelentősen visszaesett.

18. ábra

**Az egyéb és kereskedelmi szálláshelyek kapacitásának és vendégforgalmának változása, 2012
(2002=100,0)**

Az egyéb szálláshelyeken a külföldi vendégek (5,2%) és vendégéjszakáik aránya (7,0%) rendkívül alacsony. Egy vendég átlagosan 3,7 vendégéjszakát töltött az elemzésben érintett települések szállásadóinál.

A külföldi vendégek itt tartózkodása ennél magasabb, 5,0 vendégéjszaka volt. A vizsgált településkörben az egy szállásadóra (160) és az egy férőhelyre jutó vendégéjszakák száma (22) szintén magasabb, mint a 200 fő alatti településeknél (107, illetve 14).

Az egyéb szálláshelyeken a vendégéjszakák tekintetében kimagasló az emelkedés a Nógrád megyei Kelet-Cserhát Tájvédelmi Körzet területén fekvő zsáktelepülésen, Garábon.

Az elemzésben érintett településeken a kereskedelmi szálláshelyek feleannyi férőhellyel rendelkeztek, mint az egyéb szállásadók. A legtöbb kereskedelmi szálláshely egység Borgátán volt, ahol panzió, üdülőház és kemping is várta az érkező turistákat. Emellett Háromhután panzió, a Zala megyei Lenti termálfürdőhöz közel fekvő Pusztaapátiban üdülőház fogadta a vendégeket. Községi szálláshelyet – az Aggtelek szomszédságában elhelyezkedő – Égerszögön és Háromhután, valamint Pányokon működtettek.

A vizsgált települések kereskedelmi szálláshelyein 2012-ben 1883 vendég 6886 vendégéjszakára szállt meg. Az elemzésben érintett falvakban 2002-höz képest 11%-kal csökkent a férőhely, 38%-kal a vendégforgalom és 39%-kal a vendégéjszakák száma. A kereskedelmi szállásférőhelyek 46%-a Borgátán, 27%-a Háromhután, 13%-a Pányokon, 10%-a Égerszögön, 3,6%-a Pusztaapátin várta a vendégeket.

A külföldi vendégek aránya jóval magasabb a kereskedelmi szálláshelyeken, mint az egyéb szállásadásban. Az elemzésben érintett települések kereskedelmi szálláshelyein megszálló turisták 23, valamint az eltöltött vendégéjszakák 48%-a a külföldi vendégekhez köthető, ez az arány magasabb (17, illetve 36 százalékponttal) a 200 fő alatti települések külföldivendég-forgalmánál és a vendégéjszakák számánál.

2012-ben egy vendég átlagosan – az egyéb szálláshelyekkel azonosan – 3,7 vendégéjszakát töltött a vizsgált települések kereskedelmi szállásain. A külföldiek átlagos tartózkodása 7,5 vendégéjszaka volt. Ez – az egyéb szálláshelyekhez hasonlóan – hosszabb időtöltést jelez a 200 fő alatti településekhez képest. A vizsgált településeken az egy kereskedelmi szálláshelyre (861) és az egy férőhelyre jutó vendégéjszakák száma (21) jelentősen alacsonyabb a 200 fő alatti települések mutatóinál (1683, illetve 34).

Megjegyzések

A százalék- és viszonyszámokat a kerekítés nélküli adatokból számítjuk.

Az adatok és a megoszlási viszonyszámok kerekítése egyedileg történik, ezért a részadatok összegei eltér(het)nek az összesen adatoktól.

A kétszámjegyű százalékos értékeket minden esetben egész számként, a kerekítési szabályok szerint közöltük.

További információk, adatok (linkek):

Táblázatok

ISBN 978-963-235-450-7

Készült a KSH Győri, Miskolci és Veszprémi
főosztályán

Elérhetőségek:

kommunikacio@ksh.hu

info.gyor@ksh.hu

Telefon: (+36-96) 502-423

info.miskolc@ksh.hu

Telefon: (+36-46) 518-271

info.veszprem@ksh.hu

Telefon: (+36-88) 620-210